

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
Рівненський державний гуманітарний університет
Художньо-педагогічний факультет
Кафедра культурології та музеєзнавства

ДИПЛОМНА РОБОТА
освітній ступінь «Бакалавр»

на тему:

КУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ ІЗ ВІЙСЬКОВО
ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЯК ЧИННИК
ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ (В УМОВАХ
ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ А4152)

Виконав: здобувач вищої освіти
II курсу (два роки навчання)
галузі знань 03 «Гуманітарні науки»
спеціальності 034 «Культурологія»
заочної форми навчання

Холод П.Р.

Науковий керівник: канд. пед. наук, проф., завідувач кафедри
культурології і музеєзнавства **Виткалов В.Г.**

Рівне 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ	
ВИВЧЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З МОЛОДДЮ,	
СПРЯМОВАНОЇ НА ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ.....	
	10
1.1. Концептуальні підходи до визначення соціокультурної	
складової поняття «патріотичне виховання».....	
	10
1.2. Сутність національно-патріотичного виховання в	
історичній ретроспективі.....	
	22
1.3. Основні форми, методи і засоби виховної роботи	
з патріотичного напрямку.....	
	32
Висновки до розділу 1.....	
	47
РОЗДІЛ II. ПРАКТИКА КУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З	
ВІЙСЬКОВО- ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ	
В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	
	51
2.1. Специфіка організації військово патріотичного виховання	
в умовах військової частини А4152 (культурний потенціал).....	
	51
2.2. Традиції та патріотизм як складові культурної діяльності	
з військово-патріотичного виховання молоді у військовій частині А4152....	
	57
Висновки до розділу 2.....	
	67
ВИСНОВКИ.....	
	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	
	78
ДОДАТКИ.....	
	87

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сьогодні формування у молоді військово-патріотичного виховання є проблемою державної ваги і національної безпеки з огляду на анексію Криму, військові дії на Донбасі. Сучасні виклики, перед якими стоїть наша країна: відстоювання власної територіальної цілісності, зростання ролі власної причетності і відповідальності за долю України, вимагають уваги до виховання молоді та актуалізують формування у молоді патріотизму.

Актуальність формування національно-патріотичного виховання обумовлена необхідністю осягнення й засвоєння національно-культурних цінностей українського народу, історичної пам'яті, збереження національних традицій. Крім того, формування військово-патріотичного виховання має здійснюватися на основі рівноправного діалогу з усіма етносами і народами, які проживають на теренах України і спрямовуватися на згуртування української нації, створення сприятливих умов для їх розвитку. Важлива роль у цьому плані відводиться культурній діяльності з військово-патріотичного виховання молоді в умовах функціонування військової частини А4152, яка володіє відповідними виховними можливостями.

Виведенню військово-патріотичного виховання на новий якісний рівень сприяють ухвалені державні документи, що визначають та узгоджують основні напрями системи військово-патріотичного виховання в Україні в правовому полі. Так, про необхідність активізації уваги до формування у підростаючого покоління військово-патріотичного виховання йдеться в Концепції українського патріотичного виховання учнівської молоді в умовах сучасних модернізаційних змін, Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 рр., Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р., Програмах військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України.

Разом із тим, важливими чинниками, що впливають на процес формування національно-культурної ідентичності молоді є, з одного боку, глобалізаційні процеси, а з іншого, системна криза українського суспільства, відсутність реформ і позитивних зрушень. Серед негативних чинників у формуванні військово-патріотичного виховання молоді варто визначити інформаційну війну та військову агресію РФ у ставленні до України.

Усі зазначені чинники спрямовані на нівелювання національних цінностей, виключення молоді з національно-культурного контексту.

Формування національно-патріотичного виховання має спиратися на: історичну правду; історичну пам'ять; національні ідеали; національну гідність; національну самосвідомість; патріотизм; творення нових смислів.

Отже, актуальність, культурна значущість проблеми, виявлені суперечності та доцільність наукового пошуку шляхів її вирішення зумовили потребу вибору теми цієї роботи у такій редакції: «Культурна діяльність із військово-патріотичного виховання як чинник формування сучасної молоді (в умовах військової частини А4152)».

Огляд використаних джерел та літератури. Основу джерельної бази складають Укази Президента України [51; 59-60], Накази Міністерства освіти України [46], Стратегія національно патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки [68], Програми військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України [53], Накази Міністерства оборони України [47-50], державні правові документи, що регламентують функціонування та діяльність військової частини А4152, також внутрішня документація військової частини, представлена Положеннями, інструкціями та іншими документами [80-83].

У ході дослідження звертались до праць теоретичного характеру, а саме І. Беха [8], Г. Ващенко [14], О. Вишневецького [18], В. Сухомлинського [69], де розглянуті проблеми української національної культури, національно-патріотичного виховання теоретичного і практичного спрямування. Слід відмітити й довідкову літературу, словники [54-56].

Сутність та зміст національно-патріотичного виховання щиро представлено у доробках сучасних вітчизняних дослідників, зокрема В. Іова [30], В. Берека [33].

Для нашого дослідження цінними є праці, спрямовані на висвітлення ретроспективи розгляду даного питання. Так, Ю. Руденко [64] дослідив українську козацьку педагогіку, автор висвітлює проблеми козацької педагогіки, актуалізує її значення в сучасних умовах, зосереджує увагу на виховному потенціалі зазначеного феномену. Національно-патріотичне виховання на прикладі Галицького Стрілецтва в історичній ретроспективі представлено у працях М. Литвина [38], В. Футулуйчука [75]. Особливості виховання та навчання козацької молоді у війську Запорозькому наприкінці XVI - початку XVII ст. простежено у дослідженні О. Фірсова [73].

Стала у нагоді й наукова розробка проблеми національно-патріотичного виховання, втілена у праці М. Зубалія [15], де визначено сутність і зміст військово-патріотичного виховання у процесі позакласної роботи; визначено ефективність застосування в загальноосвітніх школах організаційно-педагогічних умов військово-патріотичного виховання та підготовки учнівської молоді до військової служби у Збройних Силах України.

Досліджували систему, методику, форми військово-патріотичного виховання особового складу Збройних Сил України А. Афанасьєв [5], О. Бойко [11], А. Кобзар [16], В. Курись [35], С. Мотика [45], В. Федоренко [72]. В. Стадник [67] розглядав досвід армій провідних країн світу щодо проведення патріотичного виховання особового складу.

В останні роки виконано низку дисертаційних досліджень із проблем патріотичного виховання, прикладом чого є розвідка Р. Петронговського [59] (Формування патріотизму старшокласників у позанавчальній виховній діяльності, 2002 р.); Згадаємо й про спільне дослідження В. Алещенко та В. Ф. Баранівського [1] стосовно актуальних питань ідеології та ідеологічної роботи в українському війську, 2014 р.); а також дисертаційну розвідку О.

Діденка [21] (Формування і реалізація державної політики національно-патріотичного виховання молоді в умовах соціокультурних трансформацій в Україні, 2014 р.); В. Карлова [31] (Національна самосвідомість як духовна основа державотворчих процесів в Україні: управлінський аспект, 2013 р.); Л. Кримець [36] (Аксіологічні аспекти патріотизму в контексті соціального управління, 2013 р.); В. Мірошніченко [44] (Теоретико-методичні засади патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників, 2012 р.).

Військово-патріотичне виховання ставало предметом розгляду й на різноманітних наукових конференціях [29], [33], є предметом наукового аналізу й у збірниках наукових праць, численних наукових Вісниках. Так І. Білоцерківець [10] розглядав українське військово-патріотичне виховання, витоки і становлення, А. Бахтін [6] - організацію військово-патріотичного виховання.

У нашому дослідженні використовувались й публікації сучасного прикладного характеру, зокрема роботи О. Чепурної [77] і І. Щербак [78].

Загалом наявний масив документів і матеріалів дає достатні можливості для дослідження військово-патріотичного виховання молоді. Разом із тим, дослідження діяльності з військово-патріотичного виховання молоді на прикладі військової частини А4152 не проводились.

Мета роботи – дослідити культурну діяльність із військово-патріотичного виховання як чинник формування сучасної молоді (в умовах функціонування військової частини А4152).

Поставлена мета зумовила **завдання дослідження:**

- виявити джерельну базу і спеціальну літературу дослідження;
- визначити соціокультурну складову поняття патріотичне виховання;
- простежити розвиток національно-патріотичне виховання в історичній ретроспективі;
- окреслити основні форми і методи виховної роботи з патріотичного напрямку;

- дослідити практику культурної діяльності з військово-патріотичного виховання молоді в умовах військової частини А4152;
- розглянути систему форм військово-патріотичного виховання, що організується для особового складу військової частини А4152;
- виявити традиції як складові культурної діяльності з військово-патріотичного виховання молоді в умовах військової частини А4152.

Об'єкт дослідження: військово-патріотичне виховання сучасної молоді.

Предмет дослідження: форми та методи військово-патріотичного виховання сучасної молоді.

База дослідження: військова частина А4152.

Методологія дослідження. В методологічну основу роботи покладені принципи історизму, наукової об'єктивності, системний і проблемний підходи.

Серед інших методів роботи провідне місце посідає комплексний джерелознавчий аналіз об'єкта досліджень. Для всебічного розгляду складових, функцій та типології патріотизму використаний структурно-функціональний підхід. Застосування проблемно-хронологічного, порівняльно-історичного методів дозволило простежити чинники формування військово-патріотичного виховання сучасної молоді. Метод культурологічного аналізу дозволив вивчити досвід культурної діяльності військової частини А4152, що вплинуло на формування військово-патріотичного виховання сучасної молоді. Такий підхід дав можливість визначити основні чинники формування військово-патріотичного виховання молоді.

Новизна результатів дослідження визначається тим, що в ньому вперше зібрано і опрацьовано матеріал, пов'язаний з виявленням чинників, що мають вплив на формування військово-патріотичного виховання сучасної молоді, простежено діяльність, спрямовану на формування патріотизму особового складу військової частини А4152, що дало можливість

констатувати наступне: військова частина керується принципами взаємозв'язку та поєднання національних традицій із сучасними формами роботи, культурні традиції у військовій згаданій військовій частині можна вважати стійкими, історично утвореними, що укорінені у формах культурної діяльності, професійних та міжособистісних відносинах військовослужбовців, які є значущими й актуальними для формування військово-патріотичного виховання молоді.

Практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що його матеріали дають можливість використати практичний досвід діяльності особового складу військової частини А4152 у популяризації військово-патріотичного виховання молоді. Узагальнений матеріал може використовуватися й у подальших розвідках із даної тематики.

Апробація матеріалів дослідження здійснювалася **шляхом виступів на численних зібраннях особового та керівного складу** названої військової частини під час виконання автором обов'язків керівника військового клубу, практичних заняттях із дисциплін історико-культурологічного спрямування в Рівненському державному гуманітарному університеті, а також на наукових конференціях, зокрема:

- **Холод П. Р.** Зміни в підходах до організації військово-патріотичного виховання молоді в карантинних умовах: *Звітна наукова конференція викладачів, співробітників і здобувачів вищої освіти Рівненського державного гуманітарного університету за 2019 р.*: Програма. Рівне: РДГУ, 2020. С. 64.

Структура дослідження. Поставлені мета та завдання дослідження зумовили структуру роботи, яка складається зі вступу, двох розділів висновків, списку використаних джерел та літератури і додатків.

У вступі окреслено актуальність дослідження обраної теми, визначено мету та завдання, а також об'єкт та предмет, базу дослідження, здійснено огляд використаних джерел та фахової літератури, виявлено новизну та практичне значення роботи.

У першому розділі «Теоретико-методологічні основи вивчення культурної діяльності з молоддю, спрямовану на патріотичне виховання» з'ясовано теоретико-методологічні аспекти вивчення проблеми, концептуальні підходи до визначення складових поняття патріотичне виховання, простежено його історичний розвиток, досліджено основні форми, методи і засоби виховної роботи з патріотичного напрямку.

У другому розділі «Практика культурної діяльності з військово-патріотичного виховання молоді в сучасних умовах» виявлено специфіку організації військово-патріотичного виховання в умовах військової частини А4152. Досліджено традиції та патріотизм, як складові культурної діяльності з військово-патріотичного виховання молоді в умовах військової частини А4152.

У висновках викладено результати дослідження.

Додатки вміщують документи, що регламентують функціонування та діяльність військової частини А4152.

Загальний обсяг роботи становить 94 сторінки, з них основного тексту 86 с.

Список використаних джерел та літератури містить 83 назви.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ КУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З МОЛОДДЮ, СПРЯМОВАНОЇ НА ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ

1.1. Концептуальні підходи до визначення соціокультурної складової поняття патріотизму

Військові події українського сьогодення докорінно змінили ставлення громадян України до державних і національних символів, самобутніх етнонаціональних традицій, духовних цінностей, історичної минувшини, культурної спадщини та причетність до державотворчих процесів.

Діяльнісним ресурсом змін, стратегічним інтелектуально творчим та активно потужним рушієм цих перетворень стала українська молодь. Усвідомлення державою генеруючого впливу вітчизняної молодіжної спільноти на доленосні події сучасності засвідчує пошук інструментів діалогу, партнерства та активної взаємодії державно владних структур, інститутів громадянського суспільства з українською молодіжною громадою. Тому серед пріоритетних напрямів молодіжної політики держави нині є військово-патріотичне виховання (далі – ВПВ), що вперше у якості культурного феномену за сучасний період розвитку України постало на порядок денний у формі індикатора побудови цілісної виховної стратегії та фактора національної безпеки.

Однак кількість та системність залучення громадян України віком від 14 до 34 років, які вважаються молоддю відповідно до чинного законодавства, до державотворчих процесів сьогодення неоднозначна і має свою регіональну специфіку, істотні відмінності в світоглядних орієнтирах, системі цінностей і потребує дієвих індивідуально особистісних адаптаційних засобів проникнення в молодіжне середовище [23].

Відтак на сучасному етапі українського державотворення важливим є формування, утвердження та реалізація національної самосвідомості й суспільної відповідальності молоді у середовищі закладів освіти. Аспекти ВПВ потребують детального наукового осмислення та практичного застосування, підтверджуючи актуальність представленого дослідження і затребуваність у науково практичному дискурсі сьогодення.

Глибоке осмислення ролі та місця культурної діяльності, спрямованої на патріотичне виховання молоді завжди цікавило науковців. Патріотизм розглядається багатьма дослідниками в різних аспектах: філософському, педагогічному, історичному, економічному, соціально культурологічному. Все залежить від того, як формуються погляди громадянської позиції.

Термін «патріотизм» має грецьке походження, в перекладі означає «батьківщина, вітчизна» [54]. Проведемо аналіз дефініцій *патріотизм* у філософському, політичному, педагогічному, соціально-культурологічному аспектах.

У *філософському аспекті* патріотизм постає як суспільно-історичне явище, обумовлене соціально політичними, економічними та етнокультурними характеристиками суспільства. У короткому філософському словнику поняття патріотизм тлумачать як «любов до батьківщини, відповідальність за її долю і готовність служити її інтересам, а в разі потреби самовіддано боронити здобутки свого народу» [57, с. 70],

В Енциклопедії політичної думки наголошено, що патріотизм тісно співвіднесений з націоналізмом, оскільки це почуття може бути поставлене на службу різних переконань, особливо в часи війни [54].

В Українському педагогічному словнику визначено поняття патріотизм як одне з «найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури» [56, с. 249].

Серед вітчизняних класиків педагогічної науки до проблем патріотизму зверталися Г. Г. Ващенко, І. І. Огієнко, С. Ф. Русова, В. О. Сухомлинський,

К. Д. Ушинський, інші вчені. В своїх творчих доробках вони вбачали процес виховання патріотичних почуттів у національній системі виховання та навчання. Екстрополюючи їх погляди на сьогоднішній день, можемо стверджувати, що важливим теоретичним підґрунтям для інструментальної адаптації НПВ в закладах вищої освіти різних рівнів відіграють методично-інструктивні матеріали, що розробляються науковцями Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, серед яких І. Д. Бех, Ж. В. Петрович, В. І. Кириченко та ін. [26].

Патріотизм є багатоаспектним поняттям, духовно-моральною якістю, духовно-моральним принципом, що базується на системі знань, почуттів, понять, переконань і визначається ставленням людини до себе, своєї родини, свого народу й Батьківщини, їхньої історії й культурних надбань, готовності до праці в ім'я процвітання народу й України.

У науковому контексті висвітлювалися різні сторони формування патріотизму, серед яких варто зазначити, що активний науковий інтерес до формування системних заходів національно-патріотичного виховання (далі – НПВ) як складових молодіжної політики держави, представлено у працях О. Г. Діденка [20]; адаптації стратегічних документів НПВ до виховного процесу в педагогічних ВНЗ присвячені дослідження І. Ф. Тімкіна [71]; науково-практичний аспект НПВ студентства в закладах освіти висвітлюють: А.М. Гаврилюк [25], Н. М. Коляда [33], І. В. Щербак [78] та ін.

Дослідження ролі й місця патріотизму в системі військово-патріотичного виховання, їх взаємозв'язок із національною ідентичністю військовослужбовців Збройних Сил України стали предметом досліджень В.І. Алещенко [1], Ю.В. Ковтун [34], В. А. Мандрагеля [39], В. В. Федоренко [72] та ін.

Рівень патріотичної вихованості військовослужбовців і сучасні вимоги, що постають перед ними як громадянами-патріотами держави, висувають необхідність звернути увагу на теорію і практику виховання, а саме: один із її напрямів – військово-патріотичне виховання. Аналіз робіт військових

науковців, а саме: А.О. Афанасьєва [5], О.В. Бойка [11], А.О. Кобзар [16], Л. А. Ріпи [62], В. Каюкова [32] та ін. свідчить про безперервні пошуки шляхів удосконалення процесу виховання військовослужбовців.

Свою думку та авторське бачення особливостей формування національного патріотизму представлено у монографіях та дисертаційних дослідженнях В. І. Алещенко та В. Ф. Баранівського [1], О. Г. Діденко [21], В. В. Карлової [31], Л. В. Кринець [36], В. І. Мірошніченко [44], Р. Р. Петроноговського [59] та ін.

Характеризуючи суспільство з позицій соціокультурної системи, вчені відзначають її еволюцію, взаємозв'язок культури й соціальності та активності людини. Культура в цьому випадку розглядається як сукупність способів і результатів діяльності людини, а соціальна складова – це сукупність взаємовідносин суб'єктів. Беручи до уваги складні взаємини та взаємозв'язки між особистістю, суспільством і культурою, у культурному підході В. В. Карлова виділяє декілька компонентів патріотизму, в якому патріотизм характеризує як:

- моральний політичний принцип, ціннісну орієнтацію з основою ціннісних відносин «особистість-Батьківщина». Це подається через морально емоційний зв'язок в єдності географічних, етнічних, культурних, релігійних, естетичних, історичних характеристик у рамках поняття «Вітчизна»;

- когнітивного - це зв'язок історії Вітчизни з патріотичністю суб'єктів. Людина, як суб'єкт патріотизму, оцінює, осмислює своє ставлення до країни, спираючись на свою інформацію про країну, патріотизм, яка є у неї в свідомості;

- діяльнісного, маються на увазі не тільки патріотичні почуття, але й усвідомлена практична діяльність;

- інтенціональна складова патріотизму передуює дії. Потреби, інтереси, мотиви, воля людини диктують вибір подальшої поведінки [31, с. 87].

Таким чином, учені, виділяючи компонентну структуру патріотизму як соціальних установок і ціннісних орієнтацій, розкривають новий підхід до

розуміння патріотизму, його структури та змісту. Концентрація методологічних та теоретичних засад патріотизму дала змогу науковцям філософсько-культурологічного напрямку сформулювати його визначення.

У дослідженнях сучасних науковців патріотичне виховання розглядають у контексті формування низки ціннісних орієнтацій. Так, В. І. Алещенко [1] виокремлює вісім груп духовних цінностей, які, на її думку, мають слугувати підґрунтям патріотичного виховання: моральні, громадянські, професійні, або діяльнісні, світоглядні, інтелектуальні, естетичні, екологічні, валеологічні.

Шляхи формування патріотизму учнівської молоді, зокрема бережного ставлення до рідної землі, звичаїв і традицій рідного краю, окреслює О. Г. Діденко [21]; практичні рекомендації щодо проведення виховної роботи патріотичної спрямованості подає Л. Кринець [36], особистісно орієнтовану модель формування та розвитку патріотичних почуттів молоді вибудовує В.Ю. Іова [30].

Кротюк В. А. у своєму аналізі патріотизму виділяє неоднозначну різноманітність тлумачення цього поняття. Пояснення тому він дає крізь складну, неординарну його структуру та багатоманітність форм вияву. Загалом він робить узагальнення теоретичних основ формування і прояву патріотизму:

- це почуття духовно-морального змісту;
- це активна соціальна поведінка на благо Вітчизни;
- це соціальне явище, джерело існування і розвитку соціуму;
- це прояв принципу державності з відображенням особливостей історичного розвитку суспільства,
- це особистість суб'єкта патріотизму, вищим принципом якого є соціально-моральний розвиток для служіння Батьківщині [37].

Також забезпечення підґрунтя патріотичного виховання молоді з урахуванням проблем, дають дослідження І. Д. Бега щодо оригінальної теорії свідомого привласнення особистістю суспільно-значущих моральних цінностей, особистісно-орієнтованого підходу у вихованні, сутності

громадянськості особистості та психолого-педагогічних умов її виховання в молоді, сучасних теоретичних засад патріотичного виховання [9].

Засадничі питання виховання досліджує Ю. Руденко, який надав концептуального визначення його сутності й змісту. Автор підкреслює, що останніми роками спостерігається недооцінка суспільно-важливої ролі патріотизму в розвитку особистості [64].

Сьогодні поняття «патріотичне виховання» розглядається українськими науковцями за наступними підходами. В першому випадку воно вважається складником морального виховання. Тим самим певною мірою нівелюється інтегрувальна функція патріотичного виховання щодо інших видів виховання, невиправдано зменшується його значення. Адже мета патріотичного виховання не є елементом мети лише морального виховання, вона значно ширша.

Більш глибоким стосовно сутності патріотичного виховання і військово-патріотичного виховання є погляди І. Бега, який вважав патріотичне виховання (поряд із правовим та іншими різновидами виховання) «...складовою громадянського виховання» [8, с. 23].

Виходячи з цих положень і зважаючи на системний характер й інтегрувальну функцію патріотичного виховання, його можна вважати інтегрувальним складником, важливою підсистемою системи громадянського та національного виховання українського народу.

Отже, сучасні науковці виокремлюють такі структурні компоненти почуття патріотизму: духовно моральне переживання та любов до рідної землі; гуманістичні загальнолюдські та національні цінності; морально-естетичні ідеали особистості; творчо-перетворювальну діяльність на благо Батьківщини. Дослідники зазначають, що виховання патріотизму – важливий складник виховної діяльності сім'ї, школи, військового ліцею, середніх спеціальних та вищих навчальних закладів.

Загальною метою національно-патріотичного виховання є сприяння вихованню у молодого покоління почуття патріотизму, формування

особистості на засадах духовності, моральності, забезпечення створення умов для інтелектуального, культурного та фізичного розвитку, а також сприяння ефективній діяльності центрів патріотичного виховання молоді.

Патріотизм формується в процесі навчання і виховання, цілеспрямованої діяльності соціальних і державних інститутів. Механізм формування патріотизму особистості складний, суперечливий і включає в себе систему його компонентів. Вхідження патріотизму до структури самосвідомості особистості означає усвідомлення своєї приналежності до певної національної спільноти і усвідомлення своїх зв'язків з нею. Затвердження свого «Я» здійснюється через потреби, інтереси і мотиви в національній та міжнаціональній сфері.

З'єднуючою ланкою в процесі формування патріотизму особистості є сукупність трьох компонентів: мотиваційного, пізнавального, поведінкового.

Л. В. Кринець на основі перерахованих вище компонентів та з урахуванням моделі, яку пропонує автор, виділяє наступні критерії сформованості патріотизму у молоді [36]:

- оціночно-емоційний, характеризується тим, що особистість сприймає себе як суб'єкта національної історії; є потреби фізичного самовдосконалення і потреба в самовихованні на основі розвитку соціальних мотивів;

- когнітивний, для якого важливі повнота характеристики поняття «Батьківщина», «обов'язок перед державою», «честь», «гідність» та ін. Це також і система знань про суспільство, основана на моральних та етичних нормах, правах та обов'язках, повазі до історії своєї Батьківщини, народу, його традицій і звичаїв. Знання і повага державної символіки своєї Батьківщини (Герб, Гімн, Прапор, Конституція);

- діяльнісний, де знання про Батьківщину реалізуються в конкретних вчинках і діях; рівень морально-політичної підготовленості; наявність умінь і навичок психічної саморегуляції і самоконтролю.

Таким чином, зв'язок механізмів формування та критеріїв сформованості очевидний. Для ефективного патріотичного виховання зусиль

однієї тільки системи освіти недостатньо. Сьогодні вкрай необхідні консолідація сил, узгодження повноважень та відповідальності держави, церкви, педагогічної науки, сім'ї, освітніх установ та засобів масової інформації. Визначна роль у процесі консолідації належить освітнім установам як центрам інтегративного, соціокультурного, загальнонаціонального простору духовно морального і патріотичного розвитку української молоді. Тим часом не слід забувати, що виховання кожної людини починається з сім'ї.

Розглянемо модель патріотичного виховання, яка пропонується в концепції України згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 29.07.2019 № 1038 «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641 «Про затвердження Концепції національно патріотичного виховання дітей і молоді» [46].

У ній зазначається, що «В основу системи національно-патріотичного виховання покладено ідею розвитку української державності як консолідуючого чинника розвитку українського суспільства та української політичної нації. Важливу роль у просвітницькій діяльності посідає відновлення історичної пам'яті про тривалі державницькі традиції України» [46]. У Концепції наголошено на вихованні військово-патріотичних якостей особистості як основи формування громадянина-патріота, здатного у будь-який час стати на захист Батьківщини [46].

Крім того, національно-патріотичне виховання має бути побудоване на кількох основних принципах: принципі національної спрямованості; принципів самоактивності й саморегуляції; принципі полікультурності; принципі соціальної відповідності; принципі історичної і соціальної пам'яті та принципі міжпоколінної наступності, який зберігає для нащадків зразки української культури, етнокультури народів, що живуть в Україні.

У концепції виокремлено чотири шляхи реалізації патріотичного виховання [46]: по-перше, удосконалення нормативно правової бази патріотичного виховання молоді; по-друге, діяльність органів державної

влади та місцевого самоврядування у сфері національно-патріотичного виховання; по третє, співпраця органів державної влади та органів місцевого самоврядування з громадянським суспільством та, по-четверте, інформаційне забезпечення національно-патріотичного виховання дітей та молоді.

На жаль, із нової редакції усунено механізм «Посилення ролі родини у процесі національно патріотичного виховання молоді» [46]. У 2015 році цей пункт був зведений до одного, включеного у розробку нормативно-правової бази патріотичного виховання дітей та молоді – «забезпечення активної участі сім'ї та родини в розвитку фізичного і морального здорової, патріотично налаштованої зростаючої особистості» [46].

Найбільш масштабним пунктом є діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері національно-патріотичного виховання. Така діяльність має бути спрямована на:

- проведення відповідних заходів у закладах освіти, культури та спорту (тобто саме вони вбачаються як основні інститути національно-патріотичного виховання);
- розвиток громадської активності, яка сприяє покращенню життя в Україні, діє на благо країни;
- популяризацію національної спадщини, історії, ідей збереження єдності, здорового способу життя;
- залучати до участі у виховному процесі особливі категорії населення, а саме «учасників бойових дій на Сході України, членів сімей Героїв Небесної Сотні, бійців АТО та їхніх сімей, діячів сучасної культури, мистецтва, науки, спорту, які виявляють активну громадянську і патріотичну позицію»;
- створення відповідної інфраструктури (клуби, центри та інші громадські організації патріотичного виховання);
- кадрова підготовка;
- особливі пункти – щодо військово патріотичного виховання («налагодження співпраці з військовими формуваннями України як

мотивація готовності до вибору військових професій») та ігрової складової («активізація виховної роботи з дітьми та молоддю засобами всеукраїнської дитячої військово-патріотичної гри: Сокіл -Джура») [46].

Система співпраці органів державної влади та органів місцевого самоврядування з громадянським суспільством дублює вже означені пункти щодо розвитку громадських ініціатив та їх функціонування та трохи розширює бачення ролі родини («долучення батьківської громадськості до популяризації кращого досвіду патріотичного виховання») [46]. Також важливим, на наш погляд, є пункт про посилення громадського контролю за роботою державних органів у цьому напрямку. Особливістю заходів щодо інформатизації у контексті національно-патріотичного виховання є акцент на інформаційній безпеці та протистоянні пропаганді культу насильства, жорстокості й бездуховності, поширення матеріалів, що суперечать загальнолюдським та національним духовним цінностям, заперечують суверенність Української держави.

Підсумок такого національно-патріотичного виховання вбачаються на чотирьох рівнях:

- особистісному («забезпечення у молодого покоління розвинутої патріотичної свідомості і відповідальності, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про спільне благо, збереження та шанування національної пам'яті»);
- міжгруповому («консолідація зусиль суспільних інституцій у справі виховання підростаючого покоління»);
- інституційному («створення ефективної виховної системи національно- патріотичного виховання молоді»);
- та загальнодержавному («збереження стабільності в суспільстві, соціальному та економічному розвитку країни, зміцнення її обороноздатності та безпеки») [46].

Слід наголосити і на тому, що сьогодні проблему патріотичного виховання молоді розглядають на державному програмному та практичному рівнях, що широко окреслено в низці державних документів.

Також питання патріотичного виховання української молоді декларуються у відповідних правових актах Верховної Ради України, 13.06.2012 Міністерством освіти та науки України був виданий Наказ № 687 «Про затвердження Положення про Всеукраїнську дитячо-юнацьку військово-патріотичну гру «Сокіл» («Джура»)), яка є системною формою позакласної роботи з військово-патріотичного та морально-етичного виховання учнівської молоді, важливим засобом формування патріотичної свідомості, спортивно оздоровчої роботи.

У контексті оптимізації патріотичного виховання українців слід відмітити також ряд останніх Указів Президента України. Зокрема Указ № 806/2014 «Про День захисника України», Указ № 69/2015 «Про вшанування подвигу учасників Революції гідності та увічнення пам'яті Героїв Небесної Сотні», Указ № 744/2014 «Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності», одним із пунктів якого зобов'язано відповідні відомства терміново розробити і затвердити план заходів з метою докорінно поліпшити патріотичне виховання молоді.

У стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2019-2025 роки, затвердженій Указом Президента України від 18 травня 2019 р. № 286/2019, зазначено, що в основу системи національно-патріотичного виховання має бути покладено ідеї зміцнення української державності як консолідуючого чинника розвитку суспільства, формування патріотизму у дітей та молоді [51]. Кінцевою метою національно-патріотичного виховання молоді є формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей, таких як повага до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України), участь у громадсько-політичному житті країни, толерантне ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, а також до регіональних національно-мовних особливостей,

рівність всіх перед законом, готовність захищати суверенітет та територіальну цілісність України [51].

Плідно в цьому напрямі працює і Міністерство оборони України [41]. Відтак включається до роботи науковий відділ Академії оборони України – Національного університету ім. І. Черняхівського, де офіцерами-науковцями починають опрацьовуватись методичні рекомендації для проведення відповідної роботи в Збройних Силах України. На заклади культури та освіти Міністерства оборони покладаються задачі щодо проведення військово-патріотичної роботи в військових гарнізонах, де вони розміщені.

Дослідимо модель виховання державного патріотизму України. Передбачається, що ці цінності реалізуються відповідними державними і недержавними інститутами – законодавчі, виконавчі органи державної влади, інститути освіти, культури, спорту, громадські організації відповідного спрямування та родини шляхом реалізації відповідних механізмів [Додаток 1].

Так, реалізовані цінності мають бути виражені у досягненні ряду результатів як на рівні окремої особистості, так і держави в цілому.

Модель військово-патріотичного виховання базується на ряді цінностей, яким окрема увага наділена у преамбулі концепції та деякі з них окремо виділені у шляхах реалізації. Це, зокрема такі, як цінності миру і злагоди, єдності та суверенітету країни, здорового способу життя.

Отже, основними складовими національно патріотичного виховання мають стати громадянсько-патріотичне, військово-патріотичне, духовно-моральне виховання. Особливо сьогодні серед науковців йде активне обговорення питань патріотичного виховання молоді в умовах військової агресії зі сторони Росії, широкої антиукраїнської пропаганди в засобах масової інформації та різних викривленнях світоглядного і культурного порядку. Як показують події останніх років (2014-2019 рр.), забезпечення належним чином національного суверенітету і територіальної цілісності України потребує докорінного реформування вітчизняної системи виховання

молоді, її спрямування на становлення свідомих громадян і патріотів української соборності. Така ситуація вимагає формування нової концепції національно-патріотичного виховання української молоді, яка стоїть на порозі майбутнього. Зазначимо, що головне у цьому вихованні – формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, бажання працювати задля розвитку держави та готовності стати на її захист. А в часи воєнної загрози військово-патріотичне виховання зорієнтоване на формування у громадян готовності захищати, а якщо необхідно і віддати своє життя за Україну.

У своєму розумінні патріотизму спираємось на положення І. Бега стосовно того, що метою формування патріотизму є становлення громадянина патріота України, який усвідомлює свою приналежність до українського народу, причетність до долі країни, її ролі у світовому співтоваристві, а також є носієм української культури, мови, береже історичну пам'ять, цінує культуру, національну гідність, традиції, готовий боронити, розбудовувати Україну як суверенну, незалежну, демократичну, правову державу.

Отже, розробленість теоретико-методологічних і методичних основ патріотичного виховання сучасної молоді в умовах сьогодення є однією з нагальних проблем. Тому впровадження наукових здобутків у процес виховання у молоді патріотизму слід вважати одним із пріоритетних напрямів педагогічних та культурологічних досліджень у державі.

1.2. Сутність національно-патріотичного виховання в історичній ретроспективі

Запорукою процвітання держави є патріотичне виховання молоді. У Конституції України вказано, що українська держава спирається «на багатовікову історію українського державотворення», а у Державному Гімні України є слова «І покажем, що ми браття козацького роду». Тому стрижневим моментом системи формування патріотичних якостей повинні

стати історичні традиції перемог українського воїнства, самопожертва в ім'я захисту Батьківщини. Відтак знання і дотримання традицій народу не можливе без хорошого знання історії Вітчизни, а саме: доби Київської Русі, доби Козаччини, Другої світової війни.

Аналіз історичних фактів у різних типах духовно-культурних часових просторів засвідчує, що цілеспрямоване створення умов для формування патріотизму молоді буде актуальним доти, доки буде актуальною одна з головних функцій держави – захист ментального коду від зовнішніх впливів і внутрішніх загроз.

Ще за часів Київської Русі закладалися основи системи виховання, яка розвиваючись і долаючи величезні труднощі, зумовлені загарбницькою політикою сусідніх держав, досягла найвищого щабля за доби Українського Відродження (XVI-XVIII ст.), тобто за Козацької доби. Відкривалися перші українські друкарні, розвивалися фольклор, різні види народного мистецтва, етнопедагогіка та інші галузі культурно-освітнього життя народу. Створювалися братства, які багато зробили для виховання молоді, пробуджуючи в неї патріотизм, громадянську свідомість, прагнення захистити рідну культуру, мову від денаціоналізації. В той час виникли нові типи національних навчально-виховних закладів. Історичну роль у розвитку національної освіти і культури відіграли Острозька (1576 р.) і Києво-Могилянська академії (1615, 1632 р.), які готували кадри з багатьох галузей науки, культури, мистецтва, релігійного і державницького життя [4]. Ця доба дала світові таких визначних культурних діячів, письменників, педагогів як Л. Баранович, І. Гізель, Л.Зизаній, Є. Славинецький, М.Смотрицький і Г.Смотрицький, Ф. Прокопович, С.Яворський та ін. [4]. За часів Української національно-визвольної війни під проводом гетьмана Б.Хмельницького (1648-1657 рр.) установилися і значно зміцніли риси української національної освіти і виховання, яка формувала в молоді високу національну свідомість і самосвідомість, лицарський дух, спрямований на захист рідної землі, оборону культурно-історичних традицій свого народу [4]. Тому досягнення

Україною в багатьох галузях життя світового рівня неможливе без пізнання і творчого відродження національно духовних скарбів минулого, зокрема великої Козацької доби. Кожен покликаний глибоко усвідомити особливо важливу для нашого народу культурно патріотичну місію українського козацтва.

Відзначим, висока козацька духовність, яка за своєю суттю, змістом і характером у кращих своїх виявах була справді лицарською, забезпечувала бурхливий розвиток усіх сфер життя України в епоху великого відродження нашого народу [7].

До середини XVI ст. цілеспрямована військова підготовка підлітків та юнаків із боку держави й суспільства не велася. Вона в основному проходила лише у сім'ї. Виховання патріотизму в родині здійснювалося не тільки на словах, а й на справах та вчинках батьків. Також у сім'ї формувалася патріотична спрямованість особистості завдяки засобам народного козацького фольклору (пісні, билини, розповіді). Вони виховували в дітей почуття любові до козаків [7].

Лише наприкінці XVI ст., з утворенням Запорозької Січі, розпочався процес поступового залучення молоді до навчання військовій справі. Визнано, що українська козацька педагогіка була глибоко самобутнім явищем. Її оригінальність і ефективність проявлялися на усіх рівнях: родинному, родинно-шкільному навчанні в колегіумах, академіях, власне на військовому рівні. Характерним є те, що родинні виховні традиції у війську продовжували бувалі, досвідчені козаки щодо хлопців-джур. Такі запорожці перед своєю совістю, громадою зобов'язувалися бути названими батьками своїх вихованців, які разом зі своїми наставниками мешкали в куренях і одночасно навчалися у січовій школі, досягаючи значних успіхів у фізичному загартуванні, військово-спортивних видах занять. У козаків існувала система єдиноборств: гопак (тренування під музику), гойдок (для розвідників), спас (для самозахисту). У Європі славилася високе мистецтво козаків вести наступальні і оборонні бої, рити окопи, створювати стаціонарні і рухомі

табори з возів. Козацька епоха заклала надійну основу українського патріотизму, яка отримала своє філософсько-педагогічне обґрунтування у спадщині Г. Сковороди [63].

Відбувається поживлення у розвитку українського патріотизму у першій половині XIX ст., наприкінці XIX ст. та початку XX ст. і розвивалося в контексті загальної боротьби нашого народу за своє національне відродження. Про це свідчить поява поеми І. Котляревського «Енеїда» – твір, що утверджує дух козацького бойового товариства, мужність і патріотизм. Великий внесок у її подальший розвиток зробили М. Драгоманов, І. Франко, Леся Українка, О. Духнович, К. Ушинський, М. Коцюбинський, Б. Грінченко, Д. Яворницький, П. Куліш, Д. Лепкий, М. Максимович, М. Сумцов, М. Грушевський. В умовах антинаціональної політики царату українські патріоти М. Лисенко, П. Мирний, І. Крип'якевич, В. Гнатюк, М. Кропивницький, І. Нечуй-Левицький своєю творчістю підносили українську культуру і науку до європейського рівня. Гімном України стала пісня «Ще не вмерла України ні слава, ні воля», написана відомим українським поетом, етнографом П. Чубинським і композитором М. Вербицьким у 1862–1863 рр. [10].

Так, військові традиції нашого народу розвинулися і розквітли завдяки діяльності західноукраїнських патріотичних організацій: Січ, Січові Стрільці, Сокіл, Пласт, які виховували молодь у дусі патріотизму, готовності до визвольних змагань. Найбільшою заслугою стрілецтва стало збройне повстання 1 листопада 1918 р., створення Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) та її Збройних сил – Галицької Армії (ГА). Організаційним і керівним органом патріотичного виховання особового складу легіону Українських Січових Стрільців (УСС) та ГА була Пресова Квартира, діяльність якої охоплювала військову, ідеологічну, політичну, виховну та культурну сфери. Її основним завданням стала пропаганда знань історії народу та його змагання за волю. Потужним чинником патріотичного виховання стало видання журналів у легіоні УСС «Новініана»,

«Самоохотник», «Бомба», «Червона Калина» та ін. УГА – «Стрілець», «Козацький голос», «Стрілецький шлях» та ін. Велике значення в справі формування патріотичних почуттів відіграло відродження українських військових нагород, прийняття власної військової присяги. Вихованню патріотизму як стрільців, так і населення, сприяла стрілецька пісня. В ГА ефективна військово-патріотична робота налагоджена завдяки діяльності бюро пропаганди в корпусах і бригадах, а також старшин освіти та польових духівників [38].

Отже, патріотичне виховання в українських збройних формуваннях ґрунтувалось на кращих традиціях українського народу, що забезпечило їх боєздатність, високий морально бойовий дух. Падіння царату у 1917 р. викликало піднесення національного патріотизму в українців, що привело до створення Української Народної Республіки. 22 січня 1918 р. IV Універсалом Україна проголошена незалежною, вільною, суверенною державою.

Крім того, героїчний бій під Крутами 29 січня 1918 р. ствердив, що молодь прагне мати свою незалежну державу. Пам'ять про цю героїчну сторінку нашої історії живить патріотичні почуття сучасної молоді, закликає бути гідними захисниками України [38].

Загалом, ідея державності в Україні не була вузько-регіональною або вузько-етнічною. У 1917–1921 рр. під українським стягом воювали відомі офіцери росіяни С. Дельвіг, Н. Ніконов, Б. Поджіо, О. Галкін, В. Агап'єв та багато інших. Означений період української державності (1917–1920 рр.) сприяв тому, що український патріотизм вийшов на новий рубіж у своєму розвитку, про що свідчать героїчні дії українських січових стрільців – учасників змагань за державність України [63].

У радянський період Україна перебувала у невизначеній ситуації: з одного боку, вона суверенна республіка, а з іншого, – частина імперії. Усі, хто цікавилися історією України, спілкувалися українською мовою, вважалися «зрадниками». Розпалювалась ворожнеча між регіонами України: «східниками» та «західниками». За найвищий прояв патріотизму було

оголошено боротьбу з українофільством, яке трактувалося як український буржуазний націоналізм. Однак в той складний період український народ постійно породжував патріотичні сили самозахисту та відродження. В період «українізації» О. Шумський, М. Скрипник, М. Грушевський, М. Зеров, М. Хвильовий, митрополит В. Липківський, М. Волобуєв та інші патріоти стали на захист самобутності української культури, літератури, мистецтва. Ідея суверенності Української держави ніколи не вмирала на західноукраїнських землях. У січні 1929 р. у Відні створено Організацію українських націоналістів (ОУН), метою якої була боротьба за самостійну соборну державу, в якій гарантуються права людини [63].

У вихованні періоду Другої світової війни були тісно переплетені відчуття, погляди й ідеї вірності ідеологічним постулатам соціалістичної держави. Головним в патріотичному вихованні воїнів було використання усної пропаганди і агітації у формі бесід, короткого інформування, зміст яких розкривав загарбницькі цілі німецького фашизму, роз'яснював глибину небезпеки, яка нависла над Україною, справедливий характер боротьби українського народу, можливість усвідомлення особистої відповідальності за долю Батьківщини [63]. Для ведення виховної роботи створювалися відділи політико-виховної роботи: рейдові та територіальні. Вони розробляли програми, плани виховної роботи, готували тези виступів.

У повоєнний період організовувались походи по місцях бойової слави, велася робота під девізом «Ніхто не забутий, ніщо не забуде».

З 1965 року проводилися всесоюзні ігри «Зірниця», «Орлятко», пізніше «ДОСААФ», створювалися спортивні табори. Іншим елементом патріотичного виховання були військові заклади, Нахимовське і Суворовське військові училища. При цьому слід наголосити на негативному впливі посилення процесу русифікації.

Державотворчий процес надзвичайно гостро поставив питання про розбудову атрибутів державності. Важливою подією на цьому шляху стало створення власних Збройних сил – гаранта захисту державної незалежності,

територіальної цілісності та суверенітету країни. Тому цілком логічним стало прийняття Верховною Радою України 24.08.1991 р. разом з Актом проголошення незалежності України Постанови «Про військові формування на Україні», згідно з якою усі військові формування, дислоковані на території республіки, підпорядковувались Верховній Раді України, утворювалось Міністерство оборони України. Уряду доручено розпочати створення ЗСУ, республіканської гвардії та підрозділу охорони Верховної Ради, Кабінету Міністрів і Національного Банку України [63]. Так, колишня система ідеологічної роботи, встановивши ідеологічний диктат у гуманітарній сфері, значно деформувала духовний розвиток військовослужбовців, обмеживши доступ до надбань національної культури. Посилення процесу русифікації загальмувало розвиток національних мов, пригнічувало національну культуру та національну свідомість українців. Перед керівництвом ЗСУ постали непрості й відповідальні завдання щодо недопущення розколу офіцерського корпусу, зміцнення військової дисципліни, формування національної свідомості та патріотизму у військовослужбовців. За цих умов гасло духовного відродження абсолютно логічно було висунуто на перший план [63].

Як наголошує Я. Романовський, важливим чинником становлення військово-патріотичного виховання в ЗСУ стало прийняття у лютому 1992 р. Верховною Радою України Постанови «Про порядок введення в дію Основ законодавства України про культуру», яка визначила правові, соціальні та організаційні засади розвитку культури в Україні. Вона встановила порядок регулювання суспільних відносин щодо створення, поширення, збереження та використання культурних цінностей. Основи законодавства України про культуру визначили основні напрями діяльності органів державного і військового управління у сфері патріотичного виховання: відродження і розвиток культури; забезпечення свободи творчості, вільного розвитку культурно-мистецьких процесів, професійної та самодіяльної творчості; реалізацію прав громадян на доступ до культурних цінностей. Постанова

Кабінету Міністрів України «Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»)» визначає зміст військової освіти та засади її реформування – наповнення змісту виховання культурно історичними надбаннями українського народу. Відповідно одним із стратегічних завдань військового керівництва з реформування змісту військової освіти стало оптимальне поєднання освіти з національною історією, культурою, традиціями [63, с. 183]. Постанова Верховної Ради України «Про Воєнну доктрину України» затверджує одним з основних принципів функціонування ЗСУ здійснення військово-патріотичного виховання допризовної та призовної молоді, особового складу ЗСУ на національно історичних традиціях. В Україні складаються соціально політичні умови, коли військово-патріотичне виховання в ЗСУ є процесом історично необхідним. Основою національно-патріотичного виховання стала українська культура з її народними піснями, танцями, святковими обрядами, художніми виробами, іншими творчими проявами національного життя, а засобами патріотичного виховання: національні культурні традиції, звичаї, мова, народна мораль, етика, естетика, родовід, рідна історія, краєзнавство, фольклор, народне мистецтво, народний календар, національна символіка, релігійні виховні традиції, форми і методи української етнопедагогіки [63].

Великою функціональною силою військово-патріотичного виховання ЗС України стали установи та підрозділи культури. До установ культури належать будинки офіцерів, музеї, ансамблі пісні і танцю, військові оркестри. До підрозділів – військові клуби, бібліотеки, музеї (кімнати) бойової слави. Важливим соціально значущим закладом, що займався питаннями світобачення, ідеології, патріотизму, прищеплення культури взаємовідносин в процесі виховання військовослужбовців, був театр. На теренах України діяло два театри. Драматичний театр ЗС України та Драматичний театр Прикарпатського ВО [63]. Я. Романовський зазначає, що як свідчать джерела, театри значно сприяли своєю творчою роботою всебічному культурному розвитку військовослужбовців, привертав, крім того, увагу цивільного

глядача до важливих проблем оборони та сприяв розвитку художньої самодіяльності у військових частинах.

На думку Я. Романовського, ансамблі пісні і танцю засобами вокального, музично-хореографічного мистецтва і художнім словом сприяли активному військово-патріотичному, культурному та естетичному вихованню особового складу, відродженню української національної культури, розбудові незалежної держави, пропагували українське національне мистецтво, гідно представляючи національно культурну і військово патріотичну тематику в Україні та за її межами. Як культурно-просвітницькі заклади, військові бібліотеки, науково-допоміжні підрозділи військових частин сприяли вихованню, навчанню, формуванню наукового світогляду, підвищенню культурного та загальноосвітнього рівня усіх категорій військовослужбовців, членів їх сімей, працівників ЗСУ [63].

Зазначене свідчить, що зміст патріотичного виховання майбутнього воїна розкривається через вивчення національної історії, культури, народних традицій, звичаїв, формування у воїнів спроможності давати власну оцінку історичним подіям і фактам минулого і сучасного, забезпечення якнайповнішого задоволення національно культурних інтересів, досягнення високих результатів у навчально-виховному процесі. Великого значення набуває ознайомлення з історією героїчної боротьби українського народу за державну незалежність протягом свого історичного шляху, зокрема, це козацька педагогіка, у ХХ-XXI століттях це ОУН, УПА, дисидентський рух. Небайдужими залишають молодь історичні приклади прояву патріотизму однолітків (бій під Крутами, національний молодіжний рух в західній Україні, «живий ланцюг» на підтримку незалежності України у 1990 році, участь студентства в подіях Майдану та бойових діях на сході країни). Живим прикладом мужності і героїзму є захисники України, що боронили країну в минулому і зараз обороняють нашу державу від російської агресії. Воїни учасники АТО – це яскравий приклад мужності, незламності, відваги і героїзму, на якому повинна виховуватись сучасна молодь.

Разом із тим, національно патріотичне виховання не повинно прищеплювати ідеї культурного імперіалізму, тобто способу споглядання світу лише очима власної культури. Неодмінно потрібно виходити з ідеї об'єднання різних народів, національних та етнічних груп, які проживають на території України, довкола ідеї української державності, українського громадянства, що виступають загальними надбаннями, забезпечують їхній всебічний соціальний та культурний розвиток. Українська держава заперечує будь-які форми дискримінації, підтримуючи всі мови і культури, що зазнали такої дискримінації в часи колоніальної залежності України.

Отже, формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості у молоді повинно здійснюватися на прикладах героїчної боротьби Українського народу за самовизначення і творення власної держави, ідеалів свободи, соборності та державності, успадкованих, зокрема, від княжої доби, українських козаків, Українських Січових стрільців, армій Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки, учасників антибільшовицьких селянських повстань, загонів Карпатської Січі, Української повстанської армії, українців повстанців у сталінських концтаборах, учасників дисидентського руху в Україні.

У національно-патріотичному вихованні молоді потрібно використати і виховний потенціал, пов'язаний з героїзмом українців, які боролися в арміях держав-учасників Антигітлерівської коаліції та в рухах опору нацистській Німеччині та її союзникам під час Другої світової війни 1939-1945 років, учасників міжнародних операцій з підтримки миру і безпеки.

Одним із важливих чинників національно-патріотичного виховання має бути шанобливе ставлення до пам'яті про жертв комуністичного та інших тоталітарних режимів в Україні, зокрема жертв Голодомору, політичних репресій і депортацій. Також національно-патріотичне виховання має здійснюватися на прикладах мужності та героїзму учасників революційних подій в Україні у 2004, 2013 2014 роках, учасників бойових дій в Донецькій та Луганській областях.

1.3. Основні форми, методи і засоби виховної роботи з патріотичного напрямку

Сьогодні молодь не відокремлює себе від сучасної України, вона є її частиною. Зважаючи на це, особливо важливими стають нові форми й нові шляхи виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості. При цьому потрібно враховувати, що Україна має величну культуру та історію, досвід державницького життя, які виступають потужним джерелом і міцним підґрунтям виховання молоді. Зараз парадигма патріотичного виховання змінюється – глобальні завдання збереження та розвитку культури загострюють її гуманістичну спрямованість [76].

Слід наголосити, що виховна робота з патріотичного напрямку охоплює усі сфери життєдіяльності суспільства, насамперед освіту і науку, молодь та сім'ю, культуру і мистецтво, рекламу, профорієнтацію на військові спеціальності, відновлення та збереження національної пам'яті, краєзнавство, туризм, охорону довкілля, фізкультуру і спорт, цивільну оборону, безпеку і оборону України, зв'язки із закордонним українством.

Так, 21 травня 2019 року набув чинності Указ Президента України №286/2019 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання», який, на відміну від попередньо ухваленого документа (Указ Президента №580), розширює впровадження ідей на всі вікові групи, а не лише на дітей і молодь.

Увагу освітян освітнє відомство звертає на основні напрямки реалізації стратегії національно-патріотичного виховання. Представники МОН виокремлюють:

- впровадження громадянської освіти в Україні, згідно з концепцією розвитку української громадянської освіти;
- реалізацію положення про Всеукраїнську дитячо-юнацьку військово-патріотичну гру «Сокіл» («Джура»);

- створення сприятливих умов для діяльності молодіжних організацій, насамперед для розвитку пластового руху в Україні та Спілки української молоді.

Одним зі шляхів реалізації національно-патріотичного виховання в системі освіти України, МОН визнає утворення міжшкільних ресурсних центрів, що забезпечуватимуть повноцінне викладання предмета «Захист Вітчизни».

Сьогодні завдання педагогів полягає у тому, щоб слова «Україна», «патріотизм» набували для учня особливого сенсу, тобто сприймалися «не лише розумом, а й серцем». Не менш важливим є повсякденне виховання поваги до Конституції держави, законодавства, державних символів. Важливим аспектом національно-патріотичного виховання є повага та любов до державної мови. Мовне середовище повинно впливати на формування учня- громадянина, патріота України.

Для розвитку виховання в сучасній українській школі стає «діяльнісний патріотизм», який має чимало цікавих форм: творчі групи/осередки; екскурсії, шкільні музеї, тематичні стенди, пам'ятні кімнати/зали, музеї-галереї; свята, флешмоби, фестивалі; ігри-драматизації, театр-експромт; спортивні змагання, естафети; огляди-конкурси, виставки-конкурси, виставки дитячої творчості; книжкові виставки, олімпіади; творчі завдання – індивідуальні роботи, колективна творчість; туристичні походи. У МОН пропонують під час проведення виховних заходів, зокрема, організувати зустрічі з учасниками бойових дій, волонтерами.

Відзначим, що під поняттям «форма військово-патріотичного виховання» розуміється організація виховного процесу, колективної й індивідуальної діяльності вчителя, вихователя, спрямована на досягнення тієї чи іншої мети військово-патріотичної підготовленості з формування в учнів готовності до захисту України. Усталених форм і методів з військово-патріотичного виховання нема. Відповідно до вимог Конституції та законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України

організовується у навчальний процес учнів предмет «Захист Вітчизни». Тому предмет «Захист Вітчизни» є обов'язковим навчальним предметом, який вивчається в навчальних закладах системи загальної середньої освіти упродовж 10 і 11 класів та під час навчально-польових занять (зборів) і навчально-тренувальних занять (дівчата).

Головною метою навчального предмета «Захист Вітчизни» є формування в учнівської молоді життєво необхідних знань, умінь і навичок щодо захисту України та дій в умовах надзвичайних ситуацій, а також системного уявлення про військово-патріотичне виховання як складову частину національно-патріотичного виховання.

Аналізуючи відмінності організаційних форм військово-патріотичного спрямування щодо методів формування готовності до захисту України, аналіз показує, що в педагогічному процесі вони рухливі й динамічні, а тому розмежування їх на практиці певною мірою є умовним. Часто у практичній роботі форми і методи не тільки органічно проникають одне в одне, а й залежно від конкретних педагогічних умов їх функціонування можуть суттєво змінюватися.

На наше переконання урок є основною організаційною формою вивчення предмета «Захист Вітчизни» в загальноосвітніх навчальних закладах усіх типів, що проводиться вчителем згідно з навчальним планом. Організаційні форми і методи навчання визначає вчитель предмета. Вивчення навчального матеріалу щодо історії українського війська базується на знаннях учнів з історії України основної школи. Крім того, проблеми реформування та розвитку Збройних Сил України висвітлюються щорічником «Біла книга» Міністерства оборони України, де подана інформація про оборонну політику держави та інші заходи у цій сфері. Окремі навчальні питання розділу отримують розвиток під час виконання заходів військово-патріотичного виховання, використання резервного часу програми. Особливо це стосується розширення обізнаності та поглиблення

знань зі спільних міжнародних військових навчань, миротворчих міжнародних акцій та місії ООН.

Як показує досвід проведення предмету «Захист Вітчизни» на Рівненщині, у практичній військово-патріотичній роботі межі між формами, методами та засобами виховання можуть стиратися, а з часом вони ототожнюються або трактуються і розуміються досить широко.

Учні вчаться стрйовій та вогневій підготовці. Навчально-польові та навчально-тренувальні форми занять допомагають отримати знання з основ стрільби, вивчення зброї, прийомів і правил стрільби. Під час вивчення основ стрільби зі стрілецької зброї застосовують такі методи: розповідь, показ і тренування у вирішенні вогневих завдань із використанням навчально-тренувальних засобів, прицілів, наочних посібників. Практичні заняття з вивчення будови зброї і боєприпасів проводяться у кабінеті предмета з використанням навчальної зброї та її макетів.

Крім того, основним методом занять є розповідь у поєднанні з показом будови, роботи частин і механізмів на схемах, плакатах, макетах та навчальних зразках зброї, а також виконання практичних дій зі зброєю.

За допомогою комп'ютерного відображення можна компенсувати неможливість використання на заняттях зразків навчальної зброї. Виконання прийомів і правил стрільби та метання ручних гранат удосконалюються на вогневих тренуваннях, стрільбах і тактичних заняттях.

Вогневі тренування і стрільби проводяться, як правило, у стрільковому тирі, на військовому стрільбищі.

Слід наголосити, що 26 лютого 2020 року Кабмін ухвалив постанову про оновлений предмет «Захист України» замість «Захисту Вітчизни». Ганна Новосад, міністр освіти й науки вважає, що предмет «Захист Вітчизни» залишається одним із проявів радянської парадигми і потрібно покращити зміст предмету. Відтепер учні шкіл з вересня місяця 2020 року вивчатимуть оновлений предмет «Захист України» замість «Захисту Вітчизни».

Різними формами та методами Рівненщина пропагує військово-патріотичне виховання серед молоді. Протягом багатьох років у загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних навчальних закладах Рівненської області напрацьована своя система патріотичних об'єднань учнівської молоді, працює гуртки військово-патріотичного спрямування, козацько-лицарського виховання, патріотичні клуби. Діє на Рівненщині також пластовий рух. Нині ж у Рівненському районі діє Пластова оселя. Оселя отримала назву «Волошки» від назви населеного пункту, де вона розташувалася. Тут проводять патріотичні заходи, вишколи провідників і навчання виховників, таборіві сезони. Тобто молодь має можливість розвиватися, є комфортні умови для її самореалізації. В квітні, травні та червні 2019 року в закладах освіти області проходять шкільні, районні/міські етапи Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»). Обласний етап Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») проходить у декілька етапів. Програма гри складалася з видів змагань та конкурсів військово-спортивного, туристсько-краєзнавчого та культурно-просвітницького спрямування. В усіх навчальних закладах області створені гуртки військово-патріотичного напрямку «Сокіл»(Джура), «Школа безпеки» та інші.

Щорічно в березні місяці у Острозькому обласному ліцеї з посиленою військово-фізичною підготовкою проводиться фестиваль військово-патріотичної пісні «Кадетські зорі» у форматі загальнодержавного фестивалю «Сурми звитяги». Тут постійно проходять уроки мужності за участю учасників антитерористичної операції на Сході України, організовуються волонтерські добродійні заходи, активною та налагодженою є співпраця з інститутами громадянського суспільства. Для ліцеїстів обласною фірмою «Кіновідеопрокат» організовано покази художнього фільму про боротьбу українського народу за незалежність України – «Кіборги» режисера Ахтема Сейтаблаєва.

Важливе місце у патріотичному вихованні посідають масові форми, участь молоді у масових заходах патріотичного змісту. Найбільш поширені масові заходи щодо патріотичного виховання молоді – це відзначення державних та релігійних свят, знаменних подій у житті школи, міста (селища), проведення читацьких конференцій, тематичних вечорів, вечорів запитань та відповідей, тижнів із різних навчальних предметів, зустрічей з видатними людьми, конкурсів, фестивалів, виставок, участь школярів в організації загальнодержавних свят – Дня Незалежності, Дня знань, Дня захисника Вітчизни, Свята Перемоги та ін.

Показниками ефективності масових форм позакласної роботи у патріотичному вихованні учнівської молоді є активність учасників, емоційний вплив виховних заходів.

Серед групових форм виховної роботи з патріотичного виховання найбільш поширені бесіди, зустрічі, диспути, «круглі столи», вечори запитань і відповідей, літературно музичні композиції, гуртки за інтересами, обговорення телепередач, новинок преси, акції «Милосердя», пошукова діяльність, екскурсії, походи, заочні подорожі.

Збагачення учнів патріотичними почуттями здійснюється під час засвоєння ними історичного матеріалу про героїчне минуле нашого народу, його прагнення до зміцнення могутності рідної країни, про його мужність у боротьбі з іноземними загарбниками. Для надання виховній роботі емоційного характеру варто використовувати яскравий фактичний матеріал, позитивні приклади патріотизму відомих історичних діячів, письменників, героїв національно визвольних війн. Зустрічі з такими героями (ветеранами війни, громадськими діячами, героями захисниками України) мають ще більший вплив на патріотичні почуття учнів. У ході зустрічей відбувається оцінювання історичних явищ на основі принципів історичної достовірності, науковості, гуманізму, добротності, а також з позицій забезпечення взаємозв'язку між поколіннями. Завдання педагога акцентувати увагу на питаннях про внесок нашої країни у світовий розвиток науки, культури,

різних галузей виробництва. Під час таких зустрічей учні знайомляться зі своїми сучасниками, які стали взірцем патріотичного служіння Вітчизні. Патріотичні подвиги не літературних героїв дають можливість учням реально пережити почуття прихильності до своєї землі, України.

Творчий потенціал учнів найбільш реалізується у гуртках за інтересами, провідними завданнями яких є: виховання фізично й морально здорової людини; засвоєння моральних цінностей, ідеалів, культурних традицій, етичних норм; формування естетичних смаків; створення атмосфери емоційної захищеності, любові; збереження родинних традицій, сімейних реліквій, вивчення родоводу, звичаїв, обрядів свого народу й народів, що населяють Україну; вивчення мови й шанування культури, національної літератури, мистецтва, преси, радіо, телебачення. Ознайомлення та вивчення під час екскурсій вітчизняних пам'яток світової культури формує в учнів гордість за національні реліквії, розуміння загальнолюдських цінностей. Для розвитку соціальної активності і поглиблення патріотичних почуттів важливим є заохочення молоді до діяльності в учнівському самоврядуванні, громадських молодіжних об'єднаннях, що сприяє поглибленню знань учнів з історії та культури народу, його традицій, формуванню патріотичних поглядів, переконань та почуттів, відповідної поведінки.

Форми, методи та прийоми роботи з національно патріотичного виховання повинні обиратися, враховуючи вікові особливості молоді, їх уподобання й інтереси, можливості спілкування в мережі Інтернет, традиції навчальних закладів й місцевих громад, можливості партнерів.

Доцільно протягом навчального року організовувати презентації досвіду роботи педагогів й колективів з використання різноманітних форм роботи красназавчої діяльності у співпраці з місцевими громадами, зокрема: спільні дії з організації красназавчих конференцій; оновлення експозицій музеїв при закладах освіти матеріалами про захисників України, учасників АТО.

Отже. серед учнівської молоді застосовують різні форми патріотичного виховання.

Дослідимо сучасні форми патріотичного виховання молоді засобами культури й мистецтва. Національно-патріотичне виховання – це, безумовно, та сфера, від якої багато в чому залежить подальший розвиток і становлення культури будь якої країни. На думку науковців Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, в умовах динамічних суспільних, культурних і техногенних змін, у процесі становлення сучасного способу життя молоді виявляється поглиблення різних тенденцій. Зокрема, суспільні трансформації останніх років призвели до небувалого розвитку патріотизму й громадянської свідомості саме серед молоді [76].

Виховання особистості засобами культури й мистецтва сьогодні дуже актуальне для держави в цілому, бо основою патріотизму є споконвічні цінності, серед яких – утвердження любові до Батьківщини й людей, духовності, моральності, бережного ставлення до природних скарбів і національних надбань свого народу.

Люди творчих професій надають українським військовим на Донбасі матеріальну допомогу, їдуть у зону АТО, щоб скрасити життя бійців своєю творчістю. Серед таких – переможець «Голосу країни» І. Ганзера, Л. Горова, гуморист С. Притула, письменник С. Жадан, співачка А. Матвієнко та багато інших, чия діяльність – найкращий приклад любові до Батьківщини, відданості, патріотизму [3]. Надзвичайно важливо, аби ті, хто відстоює суверенітет України в Луганській та Донецькій областях, відчували підтримку з «тилу».

Вихованню молоді сприяє й кіно. Фільмом для виховання патріотів України названо документальну стрічку «Рейд», яку було опубліковано в мережі, про подвиг українських десантників у серпні вересні 2014 р. на Сході України. Частина фільму – хроніка, але присутня також і реконструкція подій, відзнята на полігонах [22].

Про життя зв'язкової УПА А. Попович розповідає фільм «Жива», заснований на реальних подіях. Стрічка отримала схвальні відгуки й хорошу «прокатну» історію в Україні. Тим часом команда цієї картини вже розпочала роботу над новим, ще більш масштабним проектом – стрічкою про короля Волині та Галича Данила [22]. Також сюжети для патріотичного фільму про УПА в рамках проекту «УПА очима східняків» знімали, зокрема, на Ратнівщині. Проект реалізовується в понад десяти областях України задля розвінчання міфів про те, що Схід і Захід ніколи не зможуть зрозуміти одне одного. Також у 2015 р. під керівництвом Є. Дзюби знято фільм «УПА – Схід: сонце України зійде на Заході». За словами Є. Дзюби, вся ця робота – для наших школярів, щоб відкрити їм сторінки нашої невідомої історії [24].

Також, відповідно до звернення Міністерства культури України, Держкіно оголосило прийом ігрових повнометражних просвітницьких кінопроектів у додатковій тематичній категорії – «Велич українського духу на прикладах легендарних героїв народного фольклору» в рамках десятого конкурсного відбору для формування Програми виробництва та розповсюдження національних фільмів. У зазначеній категорії розглядатимуться проекти з історичним, фольклорним чи етнографічним забарвленням, що спрямовані на національно-патріотичне виховання та освіти молодих поколінь українців на прикладах героїчної самопожертви та відданості національній ідеї видатних історичних постатей і літературних героїв із міфологічно фольклорним забарвленням [22].

Отже, дієвою формою популяризації позитивного іміджу української армії є кіно. Коли перед випускниками старших класів постає тема вибору професії, це є якраз і профорієнтацією. Сьогодні вітчизняна кіноіндустрія почала випуск цікавого продукту – про українське військо [24]. Телевізійний цикл «Бойові родини» розраховано на чотири серії по 25 хвилин. Кожна із серій присвячується окремому роду військ і конкретній бригаді цього роду військ. Кожен фільм відображає внутрішню корпоративну культуру певного

роду військ, особливості бойового шляху і людей даної бригади. І нарешті – боездатність, їхня професія, яка є унікальною у кожній із цих бригад.

Крім того, це рекламний продукт, розрахований для запрошення молоді на строкову і контрактну службу. Тому цей серіал буде активно використовуватися не тільки на телебаченні, а й у військкоматах і будинках офіцерів для визначення напрямку професійної діяльності та пропаганди служби у Збройних Силах України.

Фільм «Висота 307.5» пропагує безмежний героїзм українських військових. Головний герой Олександр Зозуляк вижив, але пережиті події залишили в його душі дуже глибокий біль. Також О. Зозуляк показав свій незламний дух і практично в безнадійній ситуації не тільки повернувся до активного життя, а став срібним призером світу в «Іграх Нескорених» зі стрільби з луку.

Беззаперечно, все це стає прикладом високого патріотичного духу українців. Безумовно, фільми про війну є дуже актуальними для молоді. Особливо молодь, населення на Сході України бачать те, що їм демонструє Росія. Тому вони повинні бачити інший продукт, нашу точку зору [24].

Слід відмітити надзвичайно важливу роль у формуванні національно-патріотичної свідомості бібліотек, які проводять різноманітні форми роботи, організують книжково-ілюстративні викладки, бесіди лекції та лекторії, конкурси, клуби за інтересами. Чільне місце в діяльності бібліотек посідають такі напрями, як популяризація державної політики, народознавство, українознавство, краєзнавство; популяризація знань про історичний шлях України з дохристиянських часів, періоду Київської Русі, через Козацьку добу до Незалежності та сучасного європейського вибору; про боротьбу та єдність і захист кордонів України від зовнішньої агресії; надання допомоги та уславлення подвигів учасників Революції Гідності та воїнів АТО. Так, важливою не тільки для підтримки бойового духу військовослужбовців, а й для патріотичного виховання, стала Всеукраїнська акція «Бібліотека українського воїна», ініційована Міністерством культури України. Мета акції

– приймати та передавати до бібліотек військових частин Збройних Сил України найкращі зразки вітчизняної та світової художньої літератури в перекладі українською мовою, науково популярні видання з історії Української держави, її культури, Збройних сил [19].

Плідно працюють у напрямі патріотичного виховання й обласні бібліотеки для дітей та юнацтва. У своїй діяльності вони використовують круглі столи, уроки мужності та народознавства, вечори запитань і відповідей, дні інформації, проводять інтелектуальні ігри, конкурси, вікторини. У Рівненській ОУНБ відбувся обласний семінар тренінг на тему «Краєзнавча діяльність шкільних бібліотек у системі патріотичного виховання учнів»; у Полтавській області пройшов обласний інтелектуальний турнір «Ігри патріотів Херсонщини», всеукраїнський сімейний конкурс «Книга пам'яті мого роду», регіональний літературний конкурс ім. Ю. Голобородька «Зачаровані Таврією» [60].

Слід відмітити одну із ефективних форм, діяльність музеїв, так Національним військово-історичним музеєм України та його філіями організовано роботу щодо збирання та демонстрації суспільству експонатів, які розповідають про історію подій на сході країни, героїчні вчинки громадян України, мужність, стійкість. Слід відмітити на створену постійну експозицію «Збройні Сили на захисті суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості України, 2014–2015». З метою вшанування пам'яті загиблих воїнів за участю Музею започатковано інтернет-проект «Книга пам'яті загиблих» (<http://memorybook.org.ua/>), на якому публікуються фотографії та біографії про наших загиблих героїв. Також Національний музей спільно з електронним ресурсом «Книга пам'яті полеглих за Україну» та благодійним фондом «Стіна народної пам'яті» під егідою Української православної церкви Київського патріархату працює над створенням спільного проекту «Стіна Пам'яті», що розміщується на зовнішньому мурі Михайлівського Золотоверхого Собору [61].

Цікавою формою є діяльність за допомогою образотворчого мистецтва, яке здатне привернути увагу надзвичайно широкої аудиторії – дітей і людей літнього віку – до цінностей патріотичного виховання. Так, у 2018 р. Міністерство культури України з метою піднесення патріотизму, привернення уваги громадськості до історії України, подвигу українського воїна захисника; волонтерського руху оголосило Всеукраїнський конкурс патріотичного плаката [42]. Конкурс зібрав багато молодих представників плакатного жанру. Згодом найкращі плакати стали використовуватись як інформаційна продукція у навчальних закладах, державних та громадських установах, у військових частинах, місцях дислокації військових підрозділів в зоні АТО тощо. У рамках презентації найкращих робіт відбулося відкриття Всеукраїнської художньої виставки «Справжні українці», яка також була орієнтована на самоідентифікацію нації, автентичність [42].

А в Рівному 15 українських художників презентували патріотичні картини – полотна, створені під час Всеукраїнського пленеру «Державний вектор – національне й модерне», головною метою якого був обмін досвідом, напрацювання методик та виконання молодими авторами мистецьких робіт на національно патріотичну тематику, відвідування місць, пов'язаних із життям та творчістю видатних митців України, та ознайомлення з їх внеском у державотворчі процеси [43].

Саме тому сьогодні так важливо зрозуміти, що патріотичне виховання є вкрай важливим, воно є складовою частиною загального виховного процесу формування особистості.

Ще однією сучасною формою є конференції та форуми. На думку дослідників, сучасна інформаційна епоха з її суперечностями та альтернативами формує новий, неоднозначний, багатогранний патріотизм. Адже на тлі сучасних подій питання нації та націєтворення є особливо актуальним. Так, у 2018 році в Києві пройшов Форум українських патріотичних справ «Ми – українці!», присвячений актуальним проблемам національно патріотичного виховання в Україні [74].

На заході були присутні понад 150 учасників у Національному еколого-натуралістичному центрі учнівської молоді МОН України. З усієї України туди з'їхалися представники управлінь і відділів освіти, обласних центрів позашкільної освіти та роботи із обдарованою молоддю, центрів туризму і краєзнавства учнівської молоді, інститутів післядипломної педагогічної освіти, вчителі історії, «Захисту України» та інші.

Досить ефективний слід залишила практична робота в секції «Патріотичне виховання: інтерактивні форми в освітньому просторі та позашкільному закладі». Тут відбулося обговорення відеолекції «За що боролася УПА?» і майстер клас «Ігрові технології в історичному навчальному просторі». Заслуговує уваги подія Форуму про підписання Угоди про співпрацю між Українським інститутом національної пам'яті, Українським державним центром національно патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді, Міжнародною благодійною установою «Центр національного відродження» [74].

Також і на Рівненщині проходять конференції з патріотичного виховання молоді. Так, 21-22 листопада 2019 року на базі Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція «Національно-патріотичне виховання учнів засобами козацької педагогіки та туристсько-краєзнавчої роботи», яка проводилася спільно з Національним педагогічним університетом імені М.П. Драгоманова, Відкритим міжнародним університетом розвитку людини «Україна», ГО «Українське козацтво» та КЗ «Рівненська обласна станція юних туристів» Рівненської обласної ради [79].

У конференції взяли участь понад 100 учасників із семи областей України: Вінницької, Волинської, Львівської, Київської, Одеської, Рівненської, Хмельницької. Серед них доктори наук, кандидати наук, доценти, науково педагогічні і педагогічні працівники, керівники гуртків закладів вищої, загальної середньої та позашкільної освіти.

Автор Концепції «Козацька педагогіка», професор, доктор педагогічних наук Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова Ю. Руденко розкрив проблему виховання українського патріотизму учнівської і студентської молоді на традиціях українського козацтва. Також було подано власний досвід та майстер класи з питань: програми козацько-лицарського виховання Львівщини (Набитович Михайло), формування громадянської компетентності засобами козацької педагогіки (Кубай Ніла), виховання національних цінностей в умовах ДГО «Козаченьки» (Гупалюк Віталій). Представники конференції відвідали Рівненський обласний краєзнавчий музей та археологічний комплекс «Пересопниця». За результатами конференції учасниками прийнятий меморандум про співпрацю і партнерство з обміну досвідом роботи та дослідження проблем із національно патріотичного виховання [79].

Слід наголосити, водночас спостерігаються й негативні тенденції: має місце обмаль фактів успішної реалізації програм національно патріотичного спрямування; недостатнім є висвітлення у ЗМІ інформації про дії органів влади та громадських організацій у цій сфері; не відпрацьовано міжвідомчі механізми партнерської взаємодії щодо створення системи національно патріотичного виховання молоді [60].

Крім того, задля виконання завдань національно патріотичного виховання Інститут модернізації змісту освіти, наприклад, рекомендує розвивати в навчальних закладах мережу історичних клубів, можна використовувати проекти Українського інституту національної пам'яті, оновлювати експозиції шкільних музеїв та кімнат бойової слави, зокрема щодо інформації про учасників АТО та волонтерів [60].

Підводячи підсумок, слід наголосити, що усталених форм і методів з військово-патріотичного виховання молоді немає, всі вони рухливі в часі. Однією із форм у загальноосвітніх навчальних закладах усіх типів є урок вивчення предмета «Захист Вітчизни», наступною формою є військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»). Також показовими формами є зустрічі,

уроки мужності з учасниками та героями АТО, перегляд та обговорення кінофільмів на військову тематику; проведення гурткової роботи.

Крім того в сучасній українській школі «діяльнісний патріотизм» має чимало цікавих форм: творчі групи/осередки; екскурсії, шкільні музеї, тематичні стенди, пам'ятні кімнати/зали, музеї-галереї; свята, флешмоби; ігри-драматизації; спортивні змагання, естафети; огляди-конкурси, виставки-конкурси; книжкові виставки, олімпіади; творчі завдання – індивідуальні роботи, колективна творчість; туристичні походи.

Порівнюючи форми патріотичного виховання у радянську добу та сьогодні, слід відмітити, що вони різняться. На заміну всесоюзної радянської гри «Зірниця», тепер проводиться всеукраїнська юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»). В умовах гібридної війни, захист суверенності країни виходить на перший план. Крім того, 26 лютого 2020 року Кабмін ухвалив постанову про оновлений предмет «Захист України» замість «Захисту Вітчизни». На думку міністра освіти і науки Ганни Новосад, предмет «Захист Вітчизни» залишається одним із проявів радянської парадигми і потрібно покращити зміст предмету. Відтепер учні шкіл з вересня місяця 2020 року вивчатимуть оновлений предмет «Захист України» замість «Захисту Вітчизни».

Отже, вищевикладене свідчить, що патріотичне виховання молоді здійснюється у навчальних закладах за підтримки держави, засобами культури. Культурних продуктів і форм має бути багато та існувати вони мають повсюдно. Така відкрита система потребує відкритих і суспільно-орієнтованих інституцій – музеїв, театрів, великих і малих фестивалів, мистецьких центрів чи освітніх платформ, цілеспрямованої діяльності органів державної влади, громадських організацій, кожного особисто. Загалом патріотичне виховання включає у себе соціальні, цільові, функціональні, організаційні та інші аспекти, володіє високим рівнем комплексності, тобто пронизує усі сторони життя: соціальну економічну,

політичну, духовну, правову, педагогічну, спирається на освіту, культуру, історію, державу, право.

Висновки до розділу 1

Сучасні науковці зазначають, що патріотичне виховання молоді має бути стрижнем усієї навчально-виховної роботи, воно покликане формувати почуття любові та відданості Батьківщині, здатність до самопожертви та захисту суверенітету держави, національну гордість, служіння своєму народові, розуміння його історії й культури.

Національно-патріотичне виховання молоді відбувається в цілеспрямованій діяльності державної влади, місцевого самоврядування, громадськості, сім'ї, освітніх закладів та інших соціальних інститутів, спрямованих на формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності й любові до Батьківщини, готовності до виконання свого обов'язку із захисту національних інтересів.

Окрім того, складовою частиною патріотичного виховання є військово-патріотичне виховання, зорієнтоване на бажання у молоді здобувати військові професії, готовність проходити військову службу в ЗСУ, спрямоване на формування у громадян готовності захищати, а якщо необхідно, віддати своє життя за Батьківщину, особливо в часи воєнної загрози.

В Україні достатньо напрацьована нормативно-правова база щодо формування розвитку патріотичного виховання, розроблена концепція та стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2019 - 2025 рр.

Аналіз «стислих» історичних фактів у різних типах духовно-культурних часових просторів засвідчує, що в Запорізькій Січі існувала специфічна система відбору молодих людей у військо, потрібно було пройти шлях від джури до козака. Козацькій педагогіці було притаманне родинно-шкільне виховання, що ґрунтувалось на принципах гуманізму, демократизму

й народності. У період занепаду козацької держави відбулося згортання військово-патріотичного виховання та підготовки молоді до військової справи.

В умовах Першої світової війни та національно-визвольних змагань ХХ ст. військово-патріотичні традиції українського народу пов'язані з діяльністю західноукраїнських патріотичних товариств, організацій та формацій, а саме Січові Стрільці, Сокіл, Пласт, які виховували молодь у дусі патріотизму, готовності до визвольних змагань. Особливо цінним вважається досвід військово-патріотичного виховання у Галицькій армії, яка у 1918-1920 рр. була одною з найбоєздатніших українських формацій.

Виховання патріотизму в українській молоді зазначеного періоду проходило в дусі січового, сокільського і пластового рухів, формування національної свідомості і загалом державницької орієнтації серед широкого загалу українства.

У вихованні періоду Другої світової війни були тісно переплетені відчуття, погляди й ідеї вірності ідеологічним постулатам соціалістичної держави.

У повоєнний радянський період організовувались походи місцями бойової слави, велася робота під девізом «Ніхто не забутий, ніщо не забуде». Проводилися всесоюзні ігри «Зірниця», «Орлятко», «ДОСААФ», створювались спортивні табори. Крім того, слід наголосити на негативному впливі посилення процесу русифікації.

В період становлення державності, введено в дію законодавство України про культуру, освіту, про Воєнну доктрину України, які визначили основні напрями діяльності органів державного і військового управління у сфері патріотичного виховання.

Національно-патріотичне виховання періоду незалежності опиралось на українську культуру, засобами патріотичного виховання стали національні культурні традиції, звичаї, мова, народна мораль, рідна історія, краєзнавство,

фольклор, народне мистецтво, національна символіка, релігійні виховні традиції, форми і методи української етнопедагогіки.

Військово-патріотичне виховання ЗС України здійснювали установи та підрозділи культури, а саме будинки офіцерів, музеї, ансамблі пісні і танцю, військові оркестри, театр. До підрозділів належали військові клуби, бібліотеки, музеї (кімнати) бойової слави.

В умовах агресії Російської Федерації на території України військово-патріотичне виховання молоді має конкретний характер. Серед завдань, які лежать у сфері виховання патріотизму, виокремлено пропагування кращих здобутків культурної спадщини; відзначення державних свят як способу піднесення національно-патріотичних почуттів молоді; організація та проведення культурно-дозвіллевих, туристично-екскурсійних заходів, демонстрація правдивих кінострічок про історію визвольних змагань українського народу, телепередач про героїв Небесної Сотні та учасників АТО. Живим прикладом мужності і героїзму є захисники України, воїни-учасники АТО.

Усталених форм і методів з військово-патріотичного виховання молоді немає. Однією із форм у загальноосвітніх навчальних закладах усіх типів є урок вивчення предмета «Захист Вітчизни». Організаційні форми і методи навчання визначає вчитель предмета. Основними з них є навчально-польові та навчально-тренувальні форми. Також застосовують такі методи: розповідь, показ і тренування, розповідь у поєднанні зі схемами, плакатами, макетами.

Також показовими є зустрічі, уроки мужності з учасниками та героями АТО, перегляд та обговорення кінофільмів на військову тематику; проведення гурткової роботи.

Також у сучасній українській школі «діяльнісний патріотизм» має чимало цікавих форм: творчі групи/осередки; екскурсії, шкільні музеї, тематичні стенди, пам'ятні кімнати/зали, музеї-галереї; свята, флешмоби, фестивалі; ігри-драматизації, театр-експромт; спортивні змагання, естафети; огляди-конкурси, виставки-конкурси, виставки дитячої творчості; книжкові

виставки, олімпіади; творчі завдання – індивідуальні роботи, колективна творчість; туристичні походи. У МОН пропонують під час проведення виховних заходів, організовувати зустрічі з учасниками бойових дій, волонтерами.

Порівнюючи форми патріотичного виховання у радянську добу та сьогодні, слід відмітити, що вони різняться. На заміну всесоюзної радянської гри «Зірниця», тепер проводиться всеукраїнська юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»). В умовах гібридної війни, захист суверенності країни виходить на перший план. Крім того, 26 лютого 2020 року Кабмін ухвалив постанову про оновлений предмет «Захист України» замість «Захисту Вітчизни». На думку міністра освіти і науки Ганни Новосад, предмет «Захист Вітчизни» залишається одним із проявів радянської парадигми і потрібно покращити зміст предмету. Відтепер учні шкіл з вересня місяця 2020 року вивчатимуть оновлений предмет «Захист України» замість «Захисту Вітчизни».

Крім того, спостерігаються негативні тенденції: має місце обмаль фактів успішної реалізації програм національно патріотичного спрямування; недостатнім є висвітлення у ЗМІ інформації про дії органів влади та громадських організацій у цій сфері.

Інститут модернізації змісту освіти рекомендує розвивати в навчальних закладах мережу історичних клубів, оновлення експозицій шкільних музеїв та кімнат бойової слави, зокрема щодо інформації про учасників АТО та волонтерів.

РОЗДІЛ II. ПРАКТИКА КУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

2.1. Специфіка організації форм військово-патріотичного виховання в умовах військової частини А4152 (культурний потенціал)

Військова частина А4152 розташована у с. Мала Любаша, Костопільського р-ну, Рівненської обл. Організацію військово-патріотичного виховання особового складу військової частини А4152 на державному рівні здійснюють Міністерство оборони України, Генеральний штаб Збройних Сил України та інші органи військового управління, які визначають його ідеологічну спрямованість на всіх рівнях; командири (начальники), офіцери структур по роботі з особовим складом та інші посадові особи, які мають підлеглих і відповідають за їх виховання; будинки офіцерів, військові музеї і кімнати бойової слави, бібліотеки, ансамблі пісні і танцю, військово-музичні центри, військові засоби масової інформації та ін.; військові колективи та соціальне середовище загалом.

Наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 30.11.2016 № 445 «Про затвердження Програми військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України на 2016-2020 роки, Наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 04.01.2017 № 4 «Про затвердження Інструкції з організації інформаційно-пропагандистського забезпечення у Збройних Силах України», затвердженим Положенням про військову частину А4152 [83] організують методичне забезпечення діяльності військової частини А4152.

Слід відмітити, що у Збройних Силах України військово-патріотичне виховання молоді та військовослужбовців здійснюють установи та підрозділи культури, до яких належать будинки офіцерів, музеї, ансамблі пісні і танцю, військові оркестри. До підрозділів – військові клуби, бібліотеки, музеї (кімнати) бойової слави.

Будинки офіцерів надають методичне керівництво мережі клубів військових частин. Будинки офіцерів Збройних Сил України (далі – будинки офіцерів) є закладом культури Збройних Сил України, який належить до об'єктів гуманітарної та соціальної сфери та здійснює свою діяльність в інтересах інформаційно-пропагандистського і культурологічного забезпечення особового складу військових частин, задоволення духовних (культурних) потреб, організації заходів військово-патріотичного виховання, розвитку воєнно-історичних традицій, дозвілля та відпочинку військовослужбовців, працівників Збройних Сил України, ветеранів військової служби, членів їхніх сімей та мешканців гарнізонів.

Командири (начальники), яким безпосередньо підпорядковані будинки офіцерів Збройних Сил України, затверджують положення про них та плани роботи.

Основні форми роботи будинку офіцерів, що сприяють військово-патріотичному вихованню молоді:

- концерти і вистави професійних та самодіяльних творчих колективів, кіно- і відеосеанси, обговорення творів літератури та мистецтва, молодіжні і сімейні вечори відпочинку, дискотеки, конкурси, огляди, аматорські виставки й фестивалі самодіяльної художньої та прикладної творчості;
- заняття в лекторіях, радіо-, відео-, телевізійних клубах та інших різноманітних клубних аматорських формуваннях самодіяльної та прикладної творчості;
- тематичні літературно-художні вечори, музичні композиції, тематичні кінопокази, кіновечори, кінолекційні вечори, технічні, спортивні об'єднання, перегляд навчальних, хронікальних кіно-, відеофільмів;
- зустрічі з ветеранами війни, учасниками бойових дій та збройних сил, представниками органів влади, громадськими організаціями патріотичного спрямування, органів юстиції, медичними працівниками, діячами науки, літератури та мистецтва;

- екскурсії по місцях військової слави та до музеїв, відвідування театрів, концертних залів, виставок, художніх галерей;
- вечори вшанування кращих військовослужбовців та працівників Збройних Сил України, заняття у лекторіях воєнних та правових знань, виставки технічної творчості, вечори бойової співдружності, зустрічі ветеранів, учасників АТО;
- заходи, пов'язані з призовом та звільненням з військової служби;
- організація діяльності залів комп'ютерних ігор, відео-, аудіотек, більярдних кімнат, відео-, музичних салонів, караоке-залів та інших форм культурного дозвілля.

Долучається до сприяння військово-патріотичного виховання також клуб військової частини А4152.

Клуб військової частини А4152 є закладом культури Збройних Сил України, який належать до об'єктів культурного призначення та здійснює свою діяльність щодо інформаційно-пропагандистського і культурологічного забезпечення особового складу, задоволення духовних (культурних) потреб, організації заходів військово-патріотичного виховання, розвитку воєнно-історичних традицій, дозвілля та відпочинку військовослужбовців, працівників Збройних Сил України, членів їх сімей [81].

Серед основних форм роботи клубу військової частини є наступні:

- організація лекцій, наукових (історичних, військово-технічних тощо) семінарів, демонстрацій військово-професійної та морально-психологічної спрямованості;
- радіотрансляція новин центрального радіомовлення на територію військової частини, паркової зони, казармених приміщень, житлової зони полігонів;
- концерти і вистави професійних та самодіяльних творчих колективів, молодіжні і сімейні вечори відпочинку, конкурси, огляди, аматорські вистави й фестивалі самодіяльної художньої та прикладної творчості, виставки технічної творчості;

- тематичні літературно-художні вечори, перегляд навчальних, хронікально-документальних кіно-, відеофільмів, випуск радіопередач;
- щотижневий кіно-відеопоказ на широкому екрані;
- щосереди – навчальних, хронікально-документальних, науково-популярних фільмів;
- щосуботи та щонеділі – художніх фільмів відповідно до річного тематичного плану;
- заняття в клубних аматорських об'єднаннях, різноманітних гуртках самодіяльної та прикладної творчості;
- зустрічі з ветеранами війни, збройних сил та учасниками бойових дій, представниками органів влади, громадських організацій патріотичного спрямування, діячами науки, літератури та мистецтва;
- екскурсії по місцях військової слави та до музеїв, відвідування театрів, концертних залів, виставок, художніх галерей тощо;
- вечори вшанування воїнів АТО, кращих військовослужбовців та працівників Збройних Сил України, вечори бойової співдружності.

Клуб військової частини очолює начальник клубу, який підпорядковується заступнику командира з виховної роботи і є безпосереднім начальником особового складу клубу.

Начальник клубу організовує роботу клубу і є відповідальним за результати його діяльності; забезпечує ефективну роботу гуртково-курсової мережі клубу та об'єктів дозвілля, проведення заходів інформаційно-пропагандистського забезпечення, культурно-виховної, просвітницької роботи та дозвілля особового складу; створює сприятливі умови для творчої діяльності різних категорій військовослужбовців та працівників Збройних Сил України, дбає про підвищення ролі і значення клубу як осередку збереження, відродження й розвитку національних, культурних традицій, звичаїв та обрядів місцевості, зокрема Костопільщини, історичної спадщини регіону, а саме Рівненщини.

Для забезпечення належного функціонування клубу, обладнано такі приміщення: глядацька зала, бібліотека, кіноапаратна, радіовузол, приміщення загального користування.

У військовій частині А4152 військово-патріотичне виховання особового складу також здійснює військовий музей-кімната бойової (трудової) слави Збройних Сил України [82]. Музей (кімната) бойової (трудової) слави (далі - музейне утворення) - підрозділ, створений у спеціально виділеному та обладнаному приміщенні військової частини А4152, призначений для збирання, збереження, вивчення їх публічного представлення музейних предметів і колекцій, популяризації історії збройних формувань, бойового шляху військової частини, героїки сьогодення. Музейне зібрання - науково організована сукупність музейного, архівного і бібліотечного фондів військового музейного утворення. Його зібрання документує історію війн, військового мистецтва, будівництва Збройних Сил України, зброї, військової техніки, обмундирування, спорядження та знаків розрізнення, військової думки, а також бойовий (трудоий) шлях військової частини, життєвий шлях і діяльність визначних воєначальників, національних героїв, заслужених діячів в області військової науки, техніки і технологій, героїчна діяльність воїнів АТО.

Тут можна побачити фотокопії, муляжі, макети, відбитки, репродукції, матеріали відряджень по збиранню військово-історичних пам'яток матеріальної і духовної культури на місцях бойових дій, навчань, маневрів, а також серед учасників походів по місцях битв, пошукових груп, особистих зустрічей і переписки з учасниками АТО та їх родичами.

Військовий музей-кімната широко використовує музейні зібрання в освітніх та виховних цілях і зорієнтований на масового відвідувача. Окрім цього, підтримує зв'язок із військово-історичними науковими товариствами та установами Рівненської області, військовими частинами, місцевими органами виконавчої влади і громадськими організаціями.

До основних форм культурно-освітньої роботи військового музею-кімнати відносяться:

- тематичні, оглядові і учбові екскурсії по експозиціям, виставкам та фондам, а також лекції, доповіді і бесіди;
- теоретичні конференції, тематичні вечори, уроки мужності, зустрічі з ветеранами, дні зброї, бойового прапора, військової слави, інші заходи, присвячені військово-історичним датам і подіям;
- музейні кружки та клуби, дні відкритих дверей, музейні свята;
- пересувні виставки.

Культурно-освітня робота проводиться з урахуванням категорії відвідувачів і сприяє утвердженню славних бойових традицій військової частини А4152, патріотичному, моральному та естетичному вихованню, підвищенню культурного та освітнього рівня військовослужбовців, молоді, шляхом поширення військово-історичної інформації, здійснюючи позитивний вплив на виконання особовим складом завдань бойової підготовки, постійної готовності до виконання свого конституційного обов'язку, пропагувати військову історію України серед широкого загалу громадян.

Бібліотека військової частини А4152 долучається до військово-патріотичного виховання особового складу, так як вона є інформаційною, культурною структурною одиницею військової частини. Бібліотека організовує свою роботу в інтересах сприяння бойовій підготовці, навчанню, вихованню та розширенню загальноосвітнього культурного рівня всіх категорій військовослужбовців, членів їх сімей та працівників Збройних Сил України.

Форми роботи з патріотичного виховання, які проводить бібліотека, наступні: книжкові виставки патріотичного спрямування, тематичні та літературно-мистецькі вечори, презентації, зустрічі з героями АТО, інсценізація святково-обрядових дійств народного календаря, гостини.

Отже, сприяють військово-патріотичному вихованню особового складу військової частини А4152 будинок офіцерів, клуб, музей-кімната, бібліотека. У своїй діяльності вони використовують безліч різноманітних форм, відповідно до потреб особового складу, а саме: концерти, тематичні концерти, бесіди лекції, кіно-ранки, кіно-лекторії, музичні лекторії, творчі зустрічі та ін.

У межах визначених завдань військова частина А4152 вивчає, узагальнює позитивний досвід в організації культурно-виховної, просвітницької роботи та організації дозвілля особового складу; пропагує висвітлення агресії Російської Федерації, анексії Криму та її воєнно-політичної підтримки незаконних збройних формувань у Донецькій та Луганській областях; взаємодіє з місцевими органами влади, закладами освіти та культури, об'єктами дозвілля, представниками творчої інтелігенції; розкриває творчі здібності і таланти серед особового складу, зміцнює зв'язки творчої молоді з військовими колективами, залучає працівників науки, культури і мистецтва до просвітницької роботи.

2.2. Традиції та патріотизм як складові культурної діяльності з військово-патріотичного виховання молоді в умовах військової частини А4152

Врахування практичного досвіду функціонування військової частини А4152 дозволяють розглядати традиції та патріотизм як стійкі специфічні форми культурної діяльності у ЗС України, що історично склалися та передаються з покоління в покоління у вигляді порядку, правил і норм поведінки військовослужбовців, їхніх духовних цінностей, моральних настанов і звичаїв, пов'язаних із виконанням навчально-бойових завдань, організацією військової служби та побуту.

Військово-патріотичне виховання молоді та особового складу військової частини А4152 на традиціях будемо вважати активним процесом всебічного впливу командирів із роботи з особовим складом, державних і громадських організацій на свідомість, поведінку особистості

військовослужбовця, з метою формування у воїнів поваги до історії та традицій ЗС України, високих морально-бойових, військово-професійних і фізичних якостей, необхідних для успішного виконання у сучасних умовах військового обов'язку щодо захисту цілісності кордону України та його народу.

Вважаємо за необхідне зупинитись на вихованні у військовослужбовців патріотичних почуттів і переконань щодо ЗС України, своєї військової частини А4152, її історії, військових традицій, ритуалів і символіки. Провідну роль у цьому відіграють командири (начальники), офіцери органів з роботи з особовим складом, а також працівники будинків офіцерів, військових музеїв і бібліотек, кімнат бойової слави, ансамблів пісні й танцю, військових засобів масової інформації та ін., військові колективи та соціальне середовище в цілому.

У військовій частині А4152 для реалізації зазначених завдань використовуються як традиційні форми впливу на особистість, так і специфічні, що стосуються військовослужбовців і військових колективів: заняття з бойової підготовки, суспільно-політичне інформування, заходи культурно-виховної та просвітницької роботи, самовдосконалення особового складу.

Виконання цього завдання вимагає від командирів, фахівців для роботи з особовим складом всіх рівнів врахування досвіду історичного минулого та досвіду передових країн світу щодо організації та змісту виховної роботи, значного підвищення якості і ефективності військово-педагогічного процесу шляхом впровадження нових підходів, форм і методів виховання [5].

Як було наголошено у першому розділі роботи, традиційними чеснотами в українському війську з давніх-давен були мужність, хоробрість, шляхетність, лицарство, дисципліна, витривалість. Загалом, саме ними відзначалися дружинники Київських князів, козаки Війська запорізького, воїни УНР та бійці Другої світової війни. Ці моральні якості були логічним продовженням тих цінностей, які не втрачають своєї актуальності і сьогодні:

любов до ближнього, повага до людини праці, шанобливе ставлення до батьків. Тобто, тих цінностей, які освячені і перевірені багатовіковою історією християнства.

Однією з форм патріотичного виховання є слідування традиціям козаків. Так, доброю традицією стало щорічне вшанування свята Пресвятої Покрови – покровительки всього роду козацького, та проведення урочистої посвяти в ряди козацтва школярів, студентів та усіх бажаючих на території військової частини.

Також в цей день відзначають свято День захисника України (Указ № 806/2014), яким встановлено, що День захисника України відзначатиметься щорічно 14 жовтня, (цим же актом було скасовано Указ Президента України від 23 лютого 1999 року №202, яким встановлювався День захисника Вітчизни).

У день свята у військовій частині цього року провели урочистості. Так, дійство розпочали з хвилини мовчання за загиблими на Сході військовими, які віддали свої життя за незалежність нашої держави. Командир військової частини А4152 привітав військовослужбовців із Днем захисника України, зі святом, яке увібрало в себе славні козацькі традиції. За п'ять років війни на Донбасі народилися розповіді, історії, хроніка з найзапекліших боїв (ДАП, Іловайськ, Дебальцеве, Савур-Могила), з'явилися нові відзнаки, пов'язані з АТО та обороною міст. Упродовж дійства кращі військовослужбовці отримували нагороди та подяки. Завершилося дійство Гімном України.

Слід зазначити, що День Сухопутних військ у військовій частині відзначають 6 травня, оскільки саме в цей день у 1648 році козаки перемогли в битві біля Жовтих Вод. Це перша переможна битва національної визвольної боротьби під проводом Богдана Хмельницького. Крім того, у подіях 2014-2019 років наші воїни показали, що українська піхота є однією з найкращих підрозділів піхоти у сучасному світі. Оборонні, наступальні, рейдові операції, які проводила українська піхота, вже зараз вивчаються в кращих військових навчальних закладах світу. Тепер українські піхотинці, як найчисленніший

рід та основа бойового потенціалу Сухопутних військ ЗСУ, несуть найбільше навантаження та відіграють вирішальну роль під час виконання завдань операції Об'єднаних сил [41].

Військовій частині А4152 у діяльності притаманно існування обряду та ритуалу, зокрема під час прийняття військовослужбовцями Присяги, віддання війкових почестей. Зі зміною традиції обряди також змінюються. Механізм дії обряду, ритуалу - через підсилення в людини певних емоцій, підпорядкування індивідуальних почуттів спільному емоційному тону.

Відомо, що в усі часи Державний Прапор був і залишається однією з найвищих і шанованих святинь. Крім цього, він є втіленням національної єдності, честі та гідності, традицій державотворення, історії та сьогодення [5].

Важливою формою заохочення є фотографія у розгорнутого Бойового прапора, яка нагадує військовослужбовцю про його священний обов'язок служити народу України, захищати його мужньо і вміло. Виховання вірності Бойовому прапору є одним із найважливіших завдань суб'єктів військово-правового виховання. Військову честь, героїзм, відвагу й інші бойові традиції не можна уявити без високого почуття патріотизму.

У військовій частині А4152 з нагоди святкування Дня Державного Прапора України, військовослужбовці у 2019 році провели низку церемоній, святковий захід розпочався з підняття Державного Прапора відмінником навчання у супроводі державного гімну України. Командиром було наголошено, що прапор військової частини є символом всіх головних етапів і звершень, які сталися протягом незалежності України, особливо останні роки. Після церемонії підняття Державного Прапора України, військовослужбовці та всі присутні вшанували пам'ять загиблих в ООС та АТО. Свято закінчилось концертом.

Велике виховне значення мають такі військові ритуали, як бойове чергування, стройові огляди, загальні батальйонні та полкові вечірні повірки, розвід караулів, вручення державних нагород та ін. Слід відзначити, що серед

ритуалів надзвичайно важлива роль належить прийняттю військової присяги. Перед своїми товаришами і рідними, командирами і начальниками, священним Бойовим прапором частини зі зброєю в руках військовослужбовець виголошує клятву на вірність народу України. Прийняття присяги – незабутня подія в житті кожного військовослужбовця, високий моральний, патріотичний акт. Громадянин України, який дав присягу Батьківщині, бере на себе високий і відповідальний обов'язок – захищати її честь, свободу і незалежність. З моменту підпису під текстом присяги, вона стає для нього непорушним законом.

Великий емоційний вплив на воїнів, формування у них почуття вірності військовому і громадянському обов'язку має винесення Бойового Прапора при шикуванні військової частини, прощання з прапором при звільненні у запас. Військові ритуали супроводжують військовослужбовця протягом служби, кожен з них наповнений глибоким змістом, несе виховну функцію, має естетичне забарвлення і красу. Не менш важливим елементом у відродженні традицій є військова пісня. Виконання українських маршів і пісень сприяє й вирішенню мовних проблем.

Притаманні традиції військовослужбовцям і під час бойової служби. Зміст військових традицій охоплює: порядок, правила і норми поведінки військовослужбовців (статути, положення, та ін. документи військового законодавства); стосунки їх між собою (взаємна виручка: «сам гинь, а товариша виручай»), бойове братерство, побратимство, висока вимогливість командирів (начальників) до підлеглих у поєднанні з турботою про них; самопожертва в бою заради досягнення загальної перемоги; зневага до боягузів і зрадників, масовий героїзм і мужність в періоди, коли вирішується доля незалежності України; духовні цінності (традиційній військові цінності: офіцерська честь, слово офіцера, честь мундиру, слава української зброї) [16, с. 75].

Отже, військовими традиціями можна вважати стійкі, історично утворені, укорінені у свідомості військовослужбовців, форми діяльності,

професійних та міжособистісних відносин військовослужбовців у воєнний та мирний час, які є фундаментальними основами функціонування військової системи у державі.

Вони мають регламентуючий характер, що зафіксований нормативно або за переданням у середовищі військових і визначає правила, звичаї та норми поведінки, несення військової служби та виконання військовослужбовцями бойових завдань [5].

Сьогодні зміна поглядів на застосування Збройних сил, форм і способів ведення бойових завдань, розвиток технічних засобів ведення війни, застосування високоточної зброї і зростання напруженого характеру проведення бойових дій на сході країни, значно підвищили вимоги до традицій виховної роботи з військовослужбовцями особового складу.

Висуваючи високі вимоги до морально-бойових якостей особового складу військової частини А4152, сучасний бій одночасно зумовив необхідність подальшого удосконалення процесу навчання і виховання їх, впровадження в нього всього нового, передового, характерного для сучасного етапу розвитку Збройних сил України.

Виховна робота передбачає морально-бойову, військово-патріотичну, психологічну та фізичну підготовку воїнів [9, с. 203]. Основною метою процесу виховання військовослужбовців військової частини А4152 є формування в них стійких національних почуттів та ідеалів, оволодіння військовою справою, розвиток морально-бойових якостей, необхідних для військової служби в сучасних умовах. В організації формування національних, патріотичних почуттів у військовослужбовців військової частини А4152 провідне місце займає Міністерство оборони України. У положенні про нього зазначається, що на військове відомство покладається:

– розроблення та здійснення заходів щодо розвитку культури і духовності у Збройних силах України, військово-патріотичного виховання громадян;

– затвердження військовим відомством Положення про премію імені Богдана Хмельницького за краще висвітлення військової тематики у творах літератури та мистецтва і складу Комітету з її присудження;

– затвердження Положення про проведення у Збройних силах творчих конкурсів, фестивалів та інших всеармійських мистецьких заходів [16, с. 35].

Так, військова частина А4152 брала участь у конкурсі на здобуття премії ім. Б. Хмельницького за краще висвітлення військової тематики у творах літератури та мистецтва.

За підтримки Благодійного фонду «З вірою в себе» та сприяння представників Генерального штабу Збройних Сил України організовано проведення творчого конкурсу «Маю честь і талант», в якому брали участь родини військовослужбовців.

У жовтні 2019 року, на базі військової частини А4152, відбулася Спартакіада допризовної молоді. Основною метою заходу було удосконалення фізичної підготовленості допризовної молоді та формування збірної команди Костопільського району для участі в обласній спартакіаді серед допризовної молоді, формування у підростаючого покоління престижу військової служби та пропаганди здорового способу життя, виховання почуття патріотизму і колективізму, залучення молоді до систематичних занять фізичною культурою і спортом як однієї з форм підготовки до служби в армії. Ініціаторами були голова районної організації ТСО України М. Трембач та методист відділу освіти В. Посікера.

Сьогодні виховна робота серед особового складу військової частини А4152 здійснюється в процесі бойової та гуманітарної підготовки. Водночас ці зусилля спрямовують на формування комплексу морально-бойових якостей, необхідних для військової служби, і передбачають цілеспрямований і всебічний вплив на військовослужбовців.

Виховна робота з військовослужбовцями здійснюється різними формами і методами. Особливе місце займають заняття з бойової підготовки. Під час цих занять формуються почуття гідності за приналежність до

Збройних сил України, вірність Батьківщині, повага до військових традицій, професії, військової техніки та озброєння, готовність до подолання труднощів, прагнення до оволодіння суміжними спеціальностями, формування високих морально-ділових (дисциплінованість, рішучість, стійкість, ініціативність, колективізм, витривалість) [1].

Для успішної роботи особового складу військової частини А4152 пропонується дотримуватися основних форм і методів виховання [5, с. 103].

Серед них:

- створення умов, за яких досвіченіший військовик передав би свій досвід менш досвіченому;
- виховувати соціальну свідомість і активність під час бойової підготовки, використовувати елементи змагання і конкуренції;
- вивчення кожного підлеглого, особливості його характеру, мотивів проходити військову службу, захоплення, здібності, сильні і слабкі сторони;
- створення труднощів, близьких до бойових.

У військовій частині А4152 методи та форми безпосереднього виховного забезпечення бойової підготовки наступні:

- пропаганда досвіду навчально-бойової роботи, морально-бойових якостей кращих військовослужбовців частини, зміцнення і розвиток військових традицій;
- робота технічних гуртків, лекторіїв, шкіл передового досвіду; історичних пам'ятників.

Отже, враховуючи вищезгадане, можна зазначити, щоб культурно-освітня робота з формування військово-патріотичних якостей була ефективнішою, доцільно використовувати такі форми педагогічного впливу [53]:

вивчення з особовим складом специфіки і особливостей приведення частин і підрозділів у бойову готовність; проведення змагань серед військовослужбовців у процесі тренувань та навчань; проведення індивідуально-виховної роботи з солдатами-контрактниками, вивчення їх

соціально-психологічних особливостей; моральне і матеріальне стимулювання кращих.

Далеко не останнє значення у культурно-виховній роботі зі солдатами має тактична підготовка. Тільки там особовий склад пізнає характер сучасного бою, вчиться мужньо долати труднощі, загартовується морально, психологічно і фізично, опановує науку перемагати сильного, технічно озброєного противника. Виховна робота в процесі тактичної підготовки сприяє моральній і психологічній підготовці військовослужбовців до збройної боротьби. У центрі його перебуває глибоке роз'яснення військовослужбовцям Військової присяги, Статутів Збройних сил України і наказів Міністра оборони України, завдань навчання, мобілізація військовиків на ведення рішучих та ініціативних дій, вміле застосування бойової техніки і озброєння, підтримання високої дисципліни та пильності під час навчання [53, с. 75].

Особливе місце в культурній діяльності командирів і начальників посідає гуманітарна підготовка всіх категорій військовослужбовців як складова частина виховної роботи. Великий виховний і мобілізуючий вплив має проведення у військовій частині і підрозділах тематичних читань, уроків, конференцій, присвячених історії та сучасності українського війська, шевченківських читань.

Гуманітарна підготовка є важливим чинником підтримання належного рівня бойової готовності військ, вдосконалення професійного вишколу, зміцнення військової дисципліни і правопорядку. Виховний вплив у ході гуманітарної підготовки здійснюється ефективніше в умовах, коли точно визначаються і враховуються загальні і конкретні цілі; типові та індивідуальні особливості військовослужбовця або військового колективу (рівень вихованості, спрямованості, домінуючі риси характеру, психічний стан, здатність об'єктивно оцінювати свої можливості); методи і засоби впливу на характер (діяти переконанням чи примусом; вправами чи прикладом; швидко чи повільно); найдоцільніші форми роботи з особовим

складом; під час проведення занять усіх видів ставляться додаткові навчальні цілі; творчі пошуки командирів і начальників спрямовані на пошук нових форм, методів і прийомів підвищення ефективності патріотичного виховання [16, с. 105].

Питання підвищення ефективності та вдосконалення виховання військовослужбовців у сучасних умовах має розглядатися у тісному зв'язку з положеннями, інструкціями та програмами військово-патріотичного виховання у Збройних силах України. Оскільки проблема військово-патріотичного виховання воїнів Збройних сил України і всієї молоді України є проблемою не тільки військового відомства, а і держави загалом, то слід наголосити на завданні військово-патріотичного виховання на державному рівні. До головних із них належать:

- розвиток у суспільстві високої соціальної активності, громадянської відповідальності; утвердження в Збройних силах України і в суспільстві, загалом, поваги до культурного та історичного минулого України;

- створення і забезпечення реалізації можливостей для повноцінної соціалізації молодих громадян, зокрема і в Збройних силах України, більш активного їх залучення у вирішенні проблем загальнодержавного значення;

- виховання воїнів та всієї молоді у дусі поваги до законності, норм суспільного життя, реалізації конституційних прав людини;

- розвиток у воїнів та в усіх громадян почуття гордості, глибокої поваги до символів держави – Герба, Прапора, Гімну України, іншої загальнодержавної та регіональної символіки та історичних святинь, гордості за країну, а також окремі регіони та міста;

- створення умов для посилення патріотичної спрямованості телерадіомовлення та інших засобів масової інформації, активна протидія антипатріотизму, маніпулюванню інформацією, фальсифікації історії України;

- формування расової, національної, релігійної терпимості, розвиток дружніх відносин між представниками різних етнічних груп [16, с. 183].

Отже, в своїй культурній роботі військова частина керується принципами взаємозв'язку та поєднання національних традицій з сучасними формами роботи, зокрема при святкуванні свят, Дня захисника України, Дня Збройних Сил України, Дня сухопутних військ України, Дня частини. У культурній діяльності військової частини А4152 притаманно існування обряду та ритуалу, зокрема під час прийняття військовослужбовцями Присяги, віддання війкових почестей, під час бойової служби, охоплюючи порядок, правила і норми поведінки військовослужбовців; стосунки їх між собою. Також у культурній виховній роботі велике місце має тактична підготовка, де особовий склад пізнає характер сучасного бою, вчиться мужньо долати труднощі, загартовується морально, психологічно і фізично, опановує науку перемагати сильного, технічно озброєного противника. Загалом, вся культурна діяльність військової частини спрямована на підвищення ролі і значущості військово-патріотичного виховання молоді.

Висновки до розділу 2

Культурну діяльність у військовій частині А4152 з формування військово-патріотичному виховання молоді здійснюють будинок офіцерів, клуб, музей-кімната, бібліотека. У своїй діяльності вони використовують безліч різноманітних форм, відповідно до потреб особового складу, а саме: тематичні концерти, бесіди лекції, кіно-ранки, кіно-лекторії, музичні лекторії, творчі зустрічі, вечори вшанування кращих військовослужбовців та воїнів АТО, вечори бойової співдружності, гуртки, лекторії та ін.

Культурна діяльність військової частини А 4152 пронизана віхами її історії, традицій, ритуалів і символіки і вибудована на моральних цінностях Війська запорізького, воїнів УНР та бійців Другої світової війни.

Однією з форм патріотичного виховання у військовій частині є слідування традиціям козаків, традицією стало 14 жовтня, щорічним вшануванням свята Пресвятої Покрови – покровительки всього роду козацького, та проведення урочистої посвяти в ряди козацтва школярів,

студентів та усіх бажаючих на території військової частини. Також в цей день відзначають свято День захисника України із залученням заходів вшанування героїв АТО, поширення інформації про героїчні вчинки воїнів - учасників АТО, осіб, відзначених державними нагородами України.

День Сухопутних військ України у військовій частині відзначають 6 травня, оскільки саме в цей день у 1648 році козаки перемогли в битві біля Жовтих Вод. Це перша переможна битва національної визвольної боротьби під проводом Богдана Хмельницького.

У культурній діяльності військової частини А4152 притаманно існування обряду та ритуалу, зокрема під час прийняття військовослужбовцями Присяги, віддання війкових почесей, святкуванні свят, Дня захисника України, Дня Збройних Сил України. Ритуали формують колективні відчуття гордості, глибокої поваги до символів держави – Герба, Прапора, Гімну України, іншої загальнодержавної та регіональної символіки та історичних святинь, гордості за країну. Відомо, що в усі часи Державний Прапор був і залишається однією з найвищих і шанованих святинь та є втіленням національної єдності, честі та гідності, традицій державотворення, історії та сьогодення. Ці традиції гідно застосовують у військовій частині А4152, особливо з нагоди святкування Дня Державного Прапора України..

Притаманні традиції військовослужбовцям і під час бойової служби. Вони охоплюють: порядок, правила і норми поведінки військовослужбовців (статути, положення, та ін. документи військового законодавства); стосунки між собою; бойове братерство, побратимство, висока вимогливість командирів (начальників) до підлеглих у поєднанні з турботою про них; самопожертва в бою заради досягнення загальної перемоги; зневага до боягузів і зрадників, масовий героїзм і мужність в періоди, коли вирішується доля незалежності України; духовні цінності (традиційні військові цінності: офіцерська честь, слово офіцера, честь мундиру, слава української зброї), всі ці цінності формують військово-патріотичні виховання молоді.

Далеко не останнє значення у виховній роботі із солдатами має тактична підготовка, де особовий склад пізнає характер сучасного бою, вчиться мужньо долати труднощі, загартовується морально, психологічно і фізично, опановує науку перемогти сильного, технічно озброєного противника. Культура вдосконалення виховання військовослужбовців має розглядатися у тісному зв'язку з положеннями, інструкціями та програмами військово-патріотичного виховання у ЗС України. У культурній роботі військової частини особливе місце посідає гуманітарна підготовка всіх категорій військовослужбовців як складова частина виховної роботи. Великий мобілізуючий вплив на формування військово-патріотичного змісту має проведення у військовій частині тематичних читань, уроків, присвячених історії та сучасності українського війська, шевченківських читань.

Загалом у своїй культурній роботі військова частина керується принципами взаємозв'язку та поєднання національних традицій з сучасними формами, зокрема при святкуванні свят, Дня захисника України, Дня Збройних Сил України, Дня частини. У культурній діяльності військової частини А4152 притаманно існування обряду та ритуалу, зокрема під час прийняття військовослужбовцями Присяги, віддання війкових почестей.

Притаманні традиції військовослужбовцям і під час бойової служби, охоплюючи порядок, правила і норми поведінки військовослужбовців; стосунки їх між собою. У культурній виховній роботі зі солдатами має місце і тактична підготовка, де особовий склад вчиться мужньо долати труднощі, загартовується морально, психологічно і фізично, опановує науку перемогти сильного, технічно озброєного противника. Позитивний вплив на формування військово-патріотичного виховання, мають заходи вшанування героїв АТО, поширення інформації про героїчні вчинки воїнів-учасників АТО, осіб, відзначених державними нагородами України. Отже, традиції у військовій частині А4152 можна вважати стійкими, історично утвореними, які укорінені у формах культурної діяльності, професійних та

міжособистісних відносинах військовослужбовців, які є значущими й актуальними для формування військово-патріотичного виховання молоді.

ВИСНОВКИ

Дослідження, проведене на основі опрацьованої джерельної бази та фахової літератури, дозволяє зробити наступні висновки:

- Наявний масив документів і матеріалів, фахової літератури дає достатні можливості для дослідження військово-патріотичного виховання молоді. В новітні умови розвитку України напрацьовано нормативно-правову базу щодо формування національної політики розвитку патріотичного виховання.

- Сучасні науковці визначають, що патріотичне виховання є стрижнем навчально-виховної роботи; воно покликане формувати почуття любові та відданості Батьківщині, здатність до самопожертви та захисту суверенітету держави, національну гордість, служіння своєму народові, розуміння його історії й культури.

- Серед теоретико-методологічних підходів до вивчення проблематики дослідження важливе значення надається розумінню патріотичного виховання як суспільної діяльності, що формує ставлення людини до себе, свого народу й Батьківщини. Це ставлення виявляється у відповідних почуттях, переконаннях, ідеях. Сьогодні патріотизм формує стиль мислення молоді і стиль її життя.

- Кінцевою метою національно-патріотичного виховання молоді є формування сучасного українця, що діє на основі національних та європейських цінностей, таких як: повага до національних символів (Герба, Прапору, Гімну України), участь у громадсько-політичному житті країни, толерантне ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, до регіональних національно-мовних особливостей, рівність усіх перед законом, готовність захищати суверенітет та територіальну цілісність України.

- Національно-патріотичне виховання молоді відбувається в цілеспрямованій діяльності державної влади, місцевого самоврядування,

громадськості, сім'ї, освітніх закладів та інших соціальних інститутів, спрямованих на формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності й любові до Батьківщини, готовності до виконання свого обов'язку із захисту національних інтересів.

Складовою патріотичного виховання є військово-патріотичне виховання, зорієнтоване на бажання здобувати військові професії, готовність проходити військову службу в ЗСУ, спрямоване на формування у громадян готовності захищати, а якщо необхідно, віддати життя за Батьківщину.

Дослідження засвідчило, що в Україні достатньо напрацьована нормативно-правова база щодо формування розвитку патріотичного виховання, розроблена концепція та стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2019 - 2025 рр.

Аналіз історичних фактів у різних типах духовно-культурних часових просторів засвідчує, що в Запорізькій Січі існувала специфічна система відбору молодих людей у військо, потрібно було пройти шлях від джури до козака. Козацькій педагогіці було притаманне родинно-шкільне виховання, що ґрунтувалось на принципах гуманізму, демократизму й народності. У період занепаду козацької держави відбулося згортання військово-патріотичного виховання та підготовки молоді до військової справи.

В умовах Першої світової війни та національно-визвольних змагань ХХ ст. виховання патріотизму в українській молоді проходило в дусі січового, сокільського і пластового рухів, формування національної свідомості і загалом державницької орієнтації серед широкого загалу українства.

У вихованні періоду Другої світової війни були тісно переплетені відчуття, погляди й ідеї вірності ідеологічним постулатам соціалістичної держави.

У повоєнний радянський період виховання патріотизму відбувалось на проведенні всесоюзних ігор «Зірниця», «Орлятко», «ДОСААФ», створювались спортивні табори. Слід наголосити й на негативному впливі процесу русифікації.

У період становлення державності, введено в дію законодавство України про культуру, освіту, про Воєнну доктрину України, які визначили основні напрями діяльності органів державного і військового управління у сфері патріотичного вихованн. Національно-патріотичне виховання цього періоду спиралось на українську культуру; засобами патріотичного виховання стали національні культурні традиції, звичаї, мова, народна мораль, рідна історія, краєзнавство, фольклор, народне мистецтво, національна символіка, релігійні виховні традиції, форми і методи української етнопедагогіки.

Військово-патріотичне виховання ЗС України здійснювали установи та підрозділи культури, а саме будинки офіцерів, музеї, ансамблі пісні і танцю, військові оркестри, театр. До підрозділів належали військові клуби, бібліотеки, музеї (кімнати) бойової слави.

В умовах агресії Російської Федерації на території України військово-патріотичне виховання молоді має конкретний характер. Серед завдань, які лежать у сфері виховання патріотизму, виокремлено пропагування кращих здобутків культурної спадщини; відзначення державних свят як способу піднесення національно-патріотичних почуттів молоді; організація та демонстрація правдивих кінострічок про історію визвольних змагань українського народу, телепередач про героїв Небесної Сотні та учасників АТО. Прикладом мужності і героїзму є захисники України, герої АТО.

Успіх військово-патріотичного виховання залежить не тільки визначення цілей, завдань та принципів, а й від форм, методів, способів і прийомів його здійснення. Усталених форм і методів з військово-патріотичного виховання молоді немає. Враховуючи нинішню ситуацію в Україні, відкритий військовий конфлікт з Росією доцільним є відновлення у середній школі викладання дисципліни з допризивною військовою підготовки молоді. У навчальному і виховному процесі має зростати й роль військових ліцеїв, що готують вихованців до вступу у вищі навчальні заклади військового профілю. Саме в них, відбувається підготовка майбутніх військовослужбовців української армії.

Однією з форм у загальноосвітніх навчальних закладах усіх типів є урок «Захист Вітчизни». Організаційні форми і методи навчання визначає вчитель дисципліни. Основними з них є навчально-польові та навчально-тренувальні форми. Застосовують такі методи як розповідь, показ і тренування, розповідь у поєднанні зі схемами, плакатами, макетами. Показовими є зустрічі, уроки мужності, перегляд та обговорення кінофільмів на військову тематику; проведення гурткової роботи. Непересічна роль у патріотичному вихованні молоді належить всеукраїнським іграм «Сокіл», «Джура», молодіжним організаціям, насамперед «Пласту» і Спілки Української молоді. Водночас держава має сприяти залученню до виховного процесу не тільки героїв, офіцерів і солдатів АТО, а й добровольців і волонтерів, що репрезентують новий тип вихователя і зразок для наслідування.

У сучасній українській школі «діяльнісний патріотизм» має чимало цікавих форм: творчі групи/осередки; екскурсії, шкільні музеї, тематичні стенди, музеї-галереї; свята, флешмоби, фестивалі; спортивні змагання, естафети; огляди-конкурси, виставки-конкурси, колективна творчість; туристичні походи. У МОН пропонують під час проведення виховних заходів, організовувати зустрічі з учасниками бойових дій, волонтерами.

Порівнюючи форми патріотичного виховання у радянську добу та сьогодення, слід відмітити, що вони різняться. На заміну всесоюзній радянській грі «Зірниця», проводиться всеукраїнська юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»). В умовах гібридної війни, захист суверенності країни виходить на перший план. 26 лютого 2020 р. Кабмін ухвалив Постанову про оновлений курс «Захист України» замість «Захист Вітчизни». На думку колишнього міністра освіти і науки Г. Новосад, курс «Захист Вітчизни» залишається одним із проявів радянської парадигми і потрібно покращити зміст предмету. Відтепер учні шкіл з вересня 2020 р. вивчатимуть оновлений предмет «Захист України».

У межах визначених завдань: культурну діяльність у військовій частині А4152 з формування військово-патріотичному виховання молоді здійснюють будинок офіцерів, клуби, музей-кімната, бібліотека. У своїй діяльності вони використовують безліч різноманітних форм, а саме: тематичні концерти, бесіди лекції, кіно-ранки, кіно-лекторії, творчі зустрічі, вечори вшанування кращих військовослужбовців та воїнів АТО, вечори бойової співдружності та ін.

Військова частина А4152 вивчає, узагальнює позитивний досвід в організації культурно-виховної, просвітницької роботи та організації дозвілля особового складу; пропагує висвітлення агресії Російської Федерації, анексії Криму та її воєнно-політичної підтримки незаконних збройних формувань у Донецькій та Луганській областях; взаємодіє з місцевими органами влади, закладами освіти та культури, об'єктами дозвілля, представниками творчої інтелігенції; розкриває творчі здібності і таланти серед особового складу, зміцнює зв'язки творчої молоді з військовими колективами, залучає працівників науки, культури і мистецтва до просвітницької роботи.

Культурна діяльність військової частини А4152 пронизана віхами її історії, традицій, ритуалів і символіки і вибудована на моральних цінностях Війська запорізького, воїнів УНР та бійців Другої світової війни.

Однією з форм патріотичного виховання у військовій частині є слідування традиціям козаків, традицією стало 14 жовтня, щорічним вшануванням свята Пресвятої Покрови – покровительки всього роду козацького та проведення урочистої посвяти в ряди козацтва школярів, студентів та усіх бажаючих на території військової частини. У цей день відзначають свято День захисника України із залученням заходів вшанування героїв АТО, поширенням інформації про героїчні вчинки воїнів-учасників АТО, осіб, відзначених державними нагородами України.

День Сухопутних військ України у військовій частині відзначають 6 травня, оскільки саме в цей день у 1648 р. козаки перемогли в битві біля

Жовтих Вод. Це перша переможна битва національної визвольної боротьби під проводом Б. Хмельницького.

Культурній діяльності військової частини А4152 притаманно існування обряду та ритуалу, віддання війкових почестей, святкуванні свят, Дня захисника України, Дня Збройних Сил України. Ритуали формують колективні відчуття гордості, поваги до символів держави – Герба, Прапора, Гімну України.

Важливою формою заохочення є фотографія у розгорнутого Бойового прапора, що нагадує військовослужбовцю про його священний обов'язок служити народу України, захищати його мужньо і вміло. Виховне значення мають такі військові ритуали, як бойове чергування, стройові огляди, загальні батальйонні та полкові вечірні перевірки, розвід караулів, вручення державних нагород та ін.

Серед ритуалів важлива роль належить прийняттю військової присяги. Перед своїми товаришами і рідними, командирами і начальниками, священним Бойовим прапором частини зі зброєю в руках військовослужбовець виголошує клятву на вірність народу України.

Не менш важливим елементом у відродженні традицій є військова пісня.

Формування почуття вірності військовому і громадянському обов'язку має винесення Бойового Прапора при шикуннях військової частини, прощання з прапором при звільненні у запас.

Притаманні традиції військовослужбовцям і під час бойової служби. Вони охоплюють: порядок, правила і норми поведінки військовослужбовців; стосунки між собою; бойове братерство, побратимство, висока вимогливість командирів (начальників) до підлеглих у поєднанні з турботою про них; самопожертва в бою заради досягнення загальної перемоги; зневага до боягузів і зрадників, масовий героїзм і мужність в періоди, коли вирішується доля незалежності України; духовні цінності (традиційні військові цінності:

офіцерська честь, слово офіцера, честь мундиру, слава української зброї), всі ці цінності формують військово-патріотичні виховання молоді.

Далеко не останнє значення у виховній роботі з солдатами має тактична підготовка, де особовий склад пізнає характер сучасного бою, вчиться долати труднощі, загартовується морально, психологічно і фізично, опановує науку перемогти сильного, технічно озброєного противника.

Загалом, в своїй культурній роботі військова частина керується принципами взаємозв'язку та поєднання національних традицій з сучасними формами роботи.

Отже, традиції у військовій частині А4152 можна вважати стійкими, історично утвореними, укоріненими у формах культурної діяльності, професійних та міжособистісних відносинах військовослужбовців, які є значущими й актуальними для формування військово-патріотичного виховання молоді. Сьогодні військова частина А4152 увійшла до системи патріотичного виховання і є культурологічною силою військово-патріотичного виховання молоді України та продовжує успішно виконувати свої функціональні обов'язки за призначенням. Для успішної роботи з особовим складом військової частини А4152 пропонується:

- створення умов, за яких досвіченіший військовик передав би свій досвід менш досвіченому;
- виховувати соціальну свідомість і активність під час бойової підготовки, використовувати елементи змагання і конкуренції;
- вивчення кожного підлеглого, особливостей його характеру, мотивів проходити військову службу, його захоплення, здібності, сильні і слабкі сторони;
- забезпечення систематичного висвітлення культурної діяльності військової частини у засобах масової інформації та обміну інформації у соціальних мережах;
- суттєвим є оновлення сучасних штатних нормативів для закладів культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Актуальні питання ідеології та ідеологічної роботи в українському війську: монографія. Алещенко В. І., Баранівський В. Ф; під заг. ред. В. Ф. Баранівського. Київ: Золоті ворота, 2014. 232 с.
2. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році». Київ: НІСД, 2018. 688 с.
3. Андрусів Г. Патріотизм сучасних українських виконавців і його вплив на молодь. URL: <http://old.dyvensvit.org/articles/4539.html>
4. Антонович В. Про козацькі часи на Україні. Київ: Дніпро, 1991. 238 с.
5. Афанасьєв А. О. Форми військово патріотичного виховання особового складу Збройних Сил України на військових традиціях. *Військ. освіта*. 2014. № 1. С. 28–36.
6. Бахтін А. Організація військово патріотичного виховання. *Наук. вісн. Миколаїв. нац. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського. Серія «Педагогічні науки»: зб. наук. пр. Миколаїв. нац. ун-т ім. В. О. Сухомлинського. Миколаїв, 2016. № 4. С. 208–211.*
7. Берека В. Є. Козацька педагогіка і навчально виховний процес у закладах освіти: підруч. Кам'янець-Подільський: ПП Зволейко Д.Г., 2018. 544 с.
8. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 х кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ: Либідь, 2003. 280 с.
9. Бех І. Д. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Київ, 2014. 29 с.
10. Білоцерківець І. П. Українське військово-патріотичне виховання: витоки і становлення. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. пр. НАПН України, Ін т проблем виховання. Київ, 2015. Вип. 19, кн. 1. С. 95–104.
11. Бойко О. В. Методика та системи виховання військовослужбовців: навч. посіб. Львів: АСВ, 2012. 369 с.

12. Болтівець С. Інституційна свідомість праобразу Хортицької Січі в молодіжному відродженні автентичного українського військово-патріотичного спорту: *зб. наук. пр.* Ін-т проблем виховання НАПН України, Укр. Нац. федерація хортингу. Київ, 2017. Вип. 7. С. 22–31.

13. Васильченко С. М. Форми, методи і засоби національно-патріотичного виховання дітей та молоді у сучасних умовах. URL: www.nbuv.gov.ua/old_rn/Natural/Vznu/.../129135.pdf.

14. Ващенко Г. Г. Праці з педагогіки та психології. Київ : Школяр, 2000. 414 с.

15. Військово-патріотичне виховання учнів у позакласній роботі : посіб. уклад. М. Зубалій, В. Івашковський та ін. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2016. 232 с.

16. Виховна робота у Збройних Сил України: підр. А. О. Кобзар, О. В. Копаниця, В. М. Грицюк та ін.; за заг. ред. Б. П. Андресюка. Чернівці : Місто 2011. 408 с.

17. Виховуємо патріотів. URL: <http://kyiv-oblosvita.gov.ua/poradi/2uncategorised/3596-vikhovuemo-patriotiv>

18. Вишневський О. Сучасне українське виховання. *Педагогічні нариси*. Львів: Львівське пед. т-во ім. Г. Ващенка, 1996. 198 с.

19. Всеукраїнська акція «Бібліотека українського воїна». URL: <http://librcs.lutsk.ua/military/>

20. Діденко О. Реалізація державної політики національно-патріотичного виховання молоді на регіональному рівні. *Ефективність державного управління: зб. наук. пр.* 2014. Вип. 38. С. 374–379.

21. Діденко О. Г. Формування і реалізація державної політики національно-патріотичного виховання молоді в умовах соціокультурних трансформацій в Україні: дис.. канд. наук із держ. упр.: 25.00.02, Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, 2014. 200 с.

22. Десятий конкурсний відбір кінопроектів. Держкіно доповнено новою тематичною категорією. URL: <http://www.ukrkino.com.ua/kinotext/news/?id=7412>

23. Документальний цикл *Insiders project* демонструють у кінотеатрах України. URL: <http://www.ukrkino.com.ua/kinotext/news/?id=7389>

24. Дріз О. Кіно – це дієвий інструмент популяризації позитивного іміджу української армії. *Армія Inform*. URL: <https://armyinform.com.ua/2019/08/oleksandr-driz-kino-cze-diyevyj-instrument-populyaryzacziyi-pozytyvnogo-imidzhu-ukrayinskoji-armiyi/>

25. Демешкевич В. А. Особливості патріотичного виховання молоді в контексті розвитку сучасного суспільства. URL: www.managment.kr.sch.in.ua/naukovo-praktachna_internet-K

26. З Україною в серці (тренінг з патріотичного виховання дітей та молоді): посіб. І. Д. Бех, В. І. Кириченко, Ж. В. Петрочко. Київ : Ін-т обдарованої дитини НАПН України, 2015. 186 с.

27. Загородня А. Сучасне розуміння патріотичного виховання молоді. URL: www.tme.umo.edu.ua/docs/10/6.pdt

28. Зірки патріоти: У ЗМІ склали рейтинг українських музикантів, які у 2016 виступали у зоні АТО. URL: <http://www.amn.com.ua/rizne/zirky-patrioty-u-zmi-sklaly-rejtyng-ukrayinskyhmuzykantiv-yaki-u-2016-vystupaly-u-zoni-ato>

29. Зубалій М. Д. Форми виховання в старшокласників готовності до захисту Вітчизни. *Особистість у просторі виховних інновацій*: матер. Всеукр. наук. практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2018 рік. Ін-т проблем виховання НАПН України. Івано Франківськ, 2018. С. 128–132.

30. Іова В. Ю. Формуємо демократичну культуру: соціально педагогічний аспект. Кам'янець-Подільський: «ПП Зволейко Д.Г., Абетка», 2018. 382 с.

31. Карлова В. В. Національна самосвідомість як духовна основа державотворчих процесів в Україні: управлінський аспект: автореф. дис. ... д-

ра наук із держ. упр. : 25.00.01; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, 2013. 36 с.

32. Каюков В. І. Виховуємо патріотів України. Кіровоград: Учитель, 2000. 192 с.

33. Козацька педагогіка і навчально-виховний процес у закладах освіти : *наук.-метод. зб.* В. Є. Берека, І.К. Гіджеліцький, Н.М. Орловська. Кам'янець-Подільський : Вид. ПП Зволейко Д.Г., 2018. 472 с., іл.

34. Ковтун Ю. В. Патріотичне виховання військовослужбовців як основа становлення української національної еліти. *Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. Філософські науки.* Житомир. держ. ун-т. Житомир, 2016. Вип. 1 (82). С. 49–53.

35. Курись В. З. Реалізація ціннісного вишколу військовослужбовця в умовах загрози національній безпеці України. *Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Серія: Право.* 2017. Вип. 44 (2). С. 173–176.

36. Кринець Л. В. Аксіологічні аспекти патріотизму в контексті соціального управління : монографія. Київ: Поліграф. центр НУОУ, 2013. 250 с.

37. Кротюк В. А. Сучасні концепції дослідження патріотизму. *Вісн. Нац. ун-ту «Юридична академія України ім. Я. Мудрого».* Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія 2013. URL: [https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye kontseptzii issledovaniya patriotizma](https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye_kontseptzii_issledovaniya_patriotizma).

38. Литвин М. Історія Галицького стрілецтва. Львів: Каменяр, 1990. 200 с.

39. Мандрагеля В. А. Пропозиції до Концепції ідеологічного виховання в Збройних Силах України. Київ : Наук. центр гуманіт. проблем в ЗСУ, 2014. 17 с.

40. Мірошніченко В. І. Система патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників : монографія. Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2012. 376 с.

41. Міністерство оборони України – офіційний сайт. URL: [http://www.mil.gov.ua/news/2019/01/19/kolektiv czentralnogo budinku oficzeriv zs ukraini z koncertnoyu programoyu vidvidav ukrainskih zahisnikiv v rajoni provedennya ato/](http://www.mil.gov.ua/news/2019/01/19/kolektiv_czentralnogo_budinku_oficzeriv_zs_ukraini_z_konzertnoyu_programoyu_vidvidav_ukrainskih_zahisnikiv_v_rajoni_provedennya_ato/) (дата звернення: 10.11.2019).

42. Міністерство культури оголосило Всеукраїнський конкурс патріотичного плакату. URL: http://artnews.in.ua/news/ukraine/3601_mnsterstvo_kulturi_ogolosilo_konkursukrayinskiy_patrotichniy_plakat_2015.html

43. Мистецтво та революція: патріотичні картини допомагають художникам стати відомими. URL: http://ukr.segodnya.ua/regions/odessa/iskusstvo_i_revolyuciya_patrioticheskiekartiny_pomogayut_hudozhnikam_stat_izvestnymi_511001.html

44. Мірошниченко В. І. Теоретико методичні засади патріотичного виховання майбутніх офіцерів прикордонників : автореф. дис...д-ра пед. наук : 13.00.07 / Ін т проблем виховання НАПН України. Київ, 2012.42 с.

45. Мотика С. Модель виховання патріотизму учнівської молоді в умовах військового ліцею. *Військ. освіта*. 2018, № 1. С. 219–227.

46. Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.07.2019 № 1038 «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 №641 «Про затвердження Концепції національно патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах». URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/65422/ (дата звернення 09.11.2019).

47. Наказ Міністерства оборони України від 10 липня 2019 року N 374 «Про затвердження Інструкції з організації діяльності військових музеїв, музеїв (кімнат) бойових традицій у Збройних Силах України». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE33835.html (дата звернення: 12.11.2019).

48. Наказ Міністерства оборони України від 14.06.2013 р. № 401 «Про затвердження Інструкції з організації інформаційно пропагандистського забезпечення у Збройних Силах України». Київ : МО України, 2013. 6 с.

49. Наказ Міністерства оборони України від 03.07.2013 р. № 449 «Про затвердження Концепції розвитку державно патріотичних та військових традицій у Збройних Силах України». Київ : МО України, 2013. 10 с.

50. Наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 04.01.2017 року № 4 «Про затвердження Інструкції з організації інформаційно-пропагандистського забезпечення у Збройних Силах України». Київ : МО України, 2017. 8 с.

51. Про Стратегію національно патріотичного виховання дітей та молоді: Указ Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019. URL: www.president.gov.ua/documents/2862019_27025 (дата звернення: 10.11.2019).

52. Окрилені Україною (тренінг з національно патріотичного виховання молоді): посіб. Ж. В. Петрочко, В. І. Кириченко. Харків : Вид. Панов А. М., 2016. 134 с.

53. Програма військово патріотичного виховання у Збройних Силах України на 2012–2017 роки, затверджена Наказом Міністерства оборони України від 11 січня 2012 року № 14.

54. Патріотизм. Соціологія : словник термінів і понять / за заг. ред. Є. А. Біленького, М. А. Козловця. Київ : Кондор, 2006. 372 с.

55. Патріотизм. *Сучасний словник з етики* : словник / за ред. М. Г. Тофтул. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.

56. Патріотизм. Глумачний словник української мови. URL: <https://eslovnyk.com/патріотизм>.

57. Пальчик С. І. Ідеологічні аспекти патріотичного виховання в Збройних Силах України. *Матеріали. наук. практ. семінару* (Київ, 14 травня 2013 р.); Мін во оборони України. Нац. ун-т оборони України ім. І. Черняхівського. Київ : НУОУ, 2013. С. 206–207.

58. Петронговський Р. Р. Формування патріотизму старшокласників у позанавчальній виховній діяльності. дис... канд. пед. наук : 13.00.01. Житомир, 2002. 180 с.

59. Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-19>

60. Про національно патріотичне виховання засобами мистецтва. URL: <http://www.monitor.cn.ua/ua/education/49914>
61. Простір музеїв. URL : <http://prostir.museum.ua/post/39077>
62. Ріпа Л. А. Науково педагогічні основи військово патріотичного виховання військовослужбовців контрактної служби. *Зб. наук. праць гум. ф. му.* Київ : НАОУ, 2003. № 6 (37). С. 16–21.
63. Романовський Я. Я. Історичні витoki формування патріотизму особистості у збройних силах України. URL: http://vlp.com.ua/files/30_4.pdf
64. Руденко Ю. Д. Українська козацька педагогіка : витoki, духовні цінності, сучасність : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. Київ : МАУП, 2007. 384 с.
65. Смоляннюк С. Ф. Україна та Російська Федерація : духовне розмежування (на прикладі патріотичних стратегем). URL: www.irbis.nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&image_file_download=1&Image_file_name=PDF/pubpolpr_2016_3_5.pdf
66. Соціологи: В Україні зростає кількість патріотів. URL :<http://www.pravda.com.ua/news/2019/08/20/6971100/>
67. Стадник В. В. Досвід армій провідних країн світу щодо проведення патріотичного виховання особового складу. *Вісник Нац. акад. Держ. прикордонної служби України.* 2012. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_2_8
68. Стратегія національно патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки. Указ Президента України від 13 жовт. 2015 р., № 580/2015.
69. Сухомлинський В. О. У діалозі з сучасністю: виховання громадянина. *Наук.-метод. зб.* Вип. XXXVII. 2007.
70. Стьопіна О.Г. Виховання патріотизму у студентської молоді засобами мистецтва: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07. Східноукр. нац. ун-т ім. В.Даля. Луганськ, 2007. 20 с.

71. Тімкін І. Ф. Конституція національно патріотичного виховання дітей і молоді. URL: http://mon.gov.ua/usi_novini/2019/06/16/naczoonalno_patriotichne_vihovannya/.

72. Федоренко В. В. Традиції та патріотизм у системі військово правового виховання як чинники національної ідентичності військовослужбовців. Гілея: *Наук. вісник*. Київ : ВІР УАН, 2016. Вип. 104 (№ 1). С. 253–263.

73. Фірсов О. В. Особливості виховання та навчання козацької молоді у війську Запорозькому наприкінці XVI-початку XVII ст. URL: <http://vuzlib.com/content/view/1810/23/>

74. Форум українських патріотичних справ «Ми – українці». URL: uinpr.gov.ua/pres_centra/novyny/forum_ukrayinskyh_patriotychnyh_sprav_my_ukrayinci

75. Футулуйчук В. Українська Галицька армія: військово патріотичне виховання та вишкіл (1918–1920 рр.). URL: www.ukrlit.net/lib/futuluychuk/2.html

76. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді. *Щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України про становище молоді в Україні (за підсумками 2015 року)*. Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики; редкол.: І. О. Жданов, гол. ред. коллег., О. Й. Ярема, І. І. Беляєва та ін. Київ, 2016. 200 с.

77. Чепурна О. О. Всеукраїнська дитячо юнацька військово патріотична гра «Сокіл» («Джура»). *Вихов. робота в шк.* 2015. № 8. С. 49–55.

78. Щербак І. В. Військово патріотичне виховання студентів засобами музичного мистецтва як педагогічна проблема. *Молодий вчений*. 2017. № 4. С. 502–505.

79. На Рівненщині відбулася конференція з національно-патріотичного виховання. URL: www.rvosvita.org.ua/news/na_rivnenschyni_vidbudetsya_konferentsiya_z_natsionalno_patriotichnoho_vihovannya.html

80. Положення про бібліотеки у Збройних Силах України. Затверджено Наказом Міністра оборони України від 26.12. 2013, № 916. *Внутрішній архів військової частини А4152.*

81. Положення про будинок офіцерів Збройних Сил України. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 01.06.2012 за № 875/21187. *Внутрішній архів військової частини А4152.*

82. Положення про клуби військових частин Збройних Сил України. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 28.05.2012 за № 842/21154. *Внутрішній архів військової частини А4152.*

83. Положення про організацію діяльності військових музеїв та музеїв (кімнат) бойової (трудової) слави у Збройних Силах України. *Внутрішній архів військової частини А4152.*

84. Програма військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України на 2012 – 2017 роки. Затверджено Наказом Міністра оборони України від 11.01.2012, № 14. *Внутрішній архів військової частини А4152.*

ДОДАТКИ

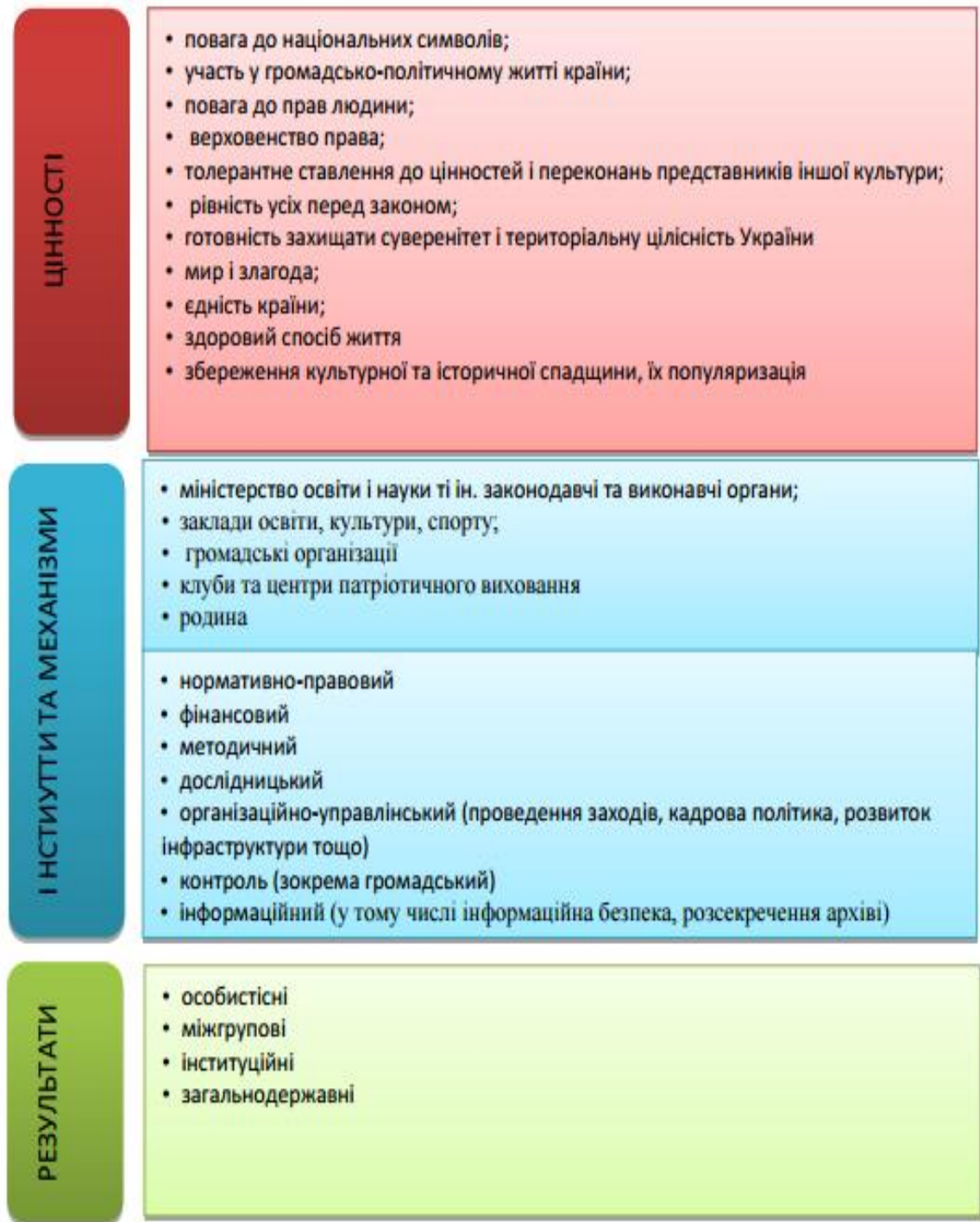
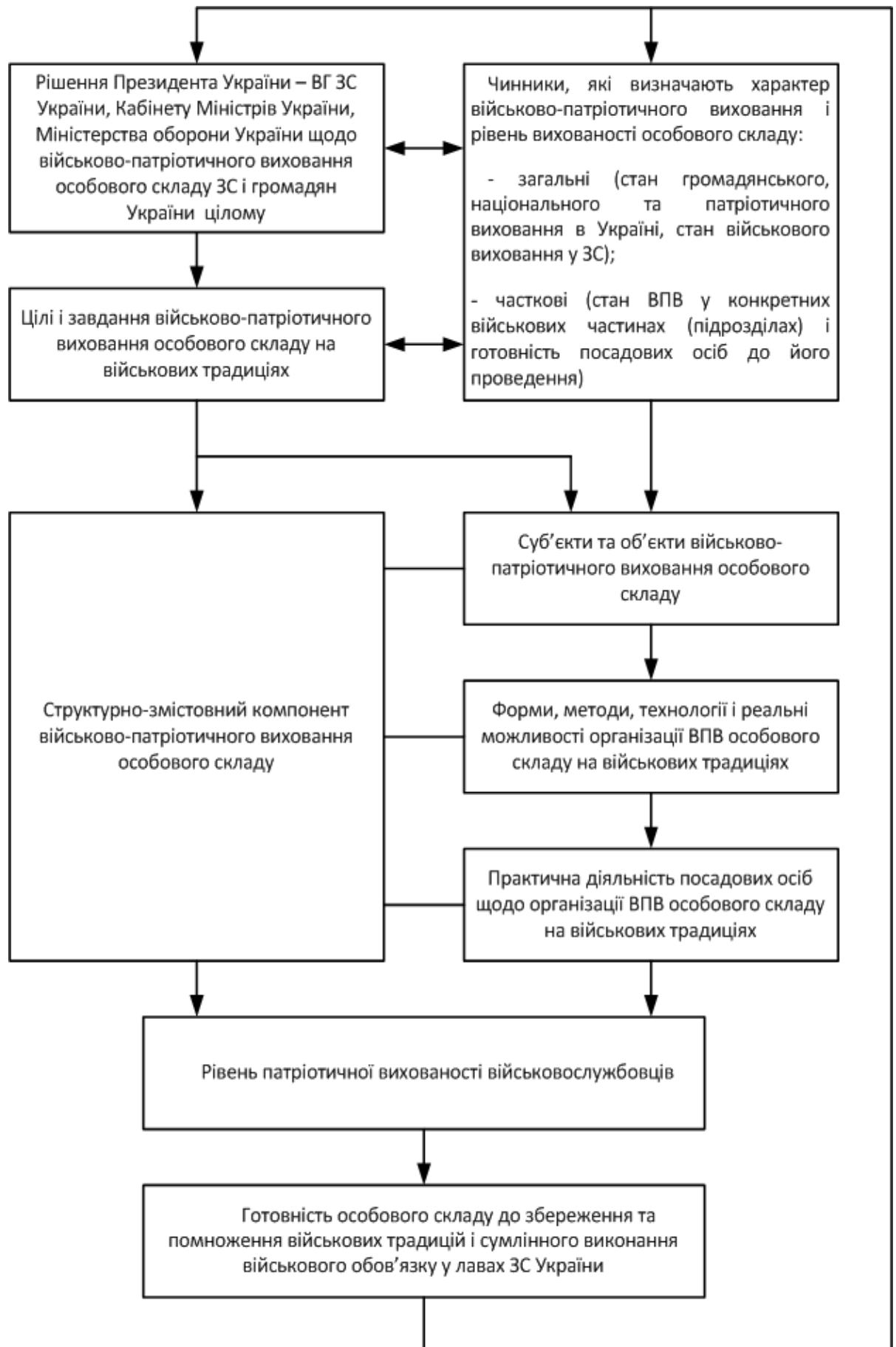

Рис. 1. Модель виховання військового патріотизму в Україні

Система військово-патріотичного виховання у військовій частині А 4152

Інформаційно-методичне забезпечення військової частини А4152

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ

НАКАЗ

МІНІСТРА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

08.06.2010

м. КИЇВ

№ 295

Про затвердження Концепції
військово-патріотичного
виховання у Збройних Силах
України

З метою формування єдиних поглядів посадових осіб Міністерства оборони України, Збройних Сил України щодо методологічних і методичних засад військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України, визначення його системи, механізму реалізації та вдосконалення нормативно-правової бази

НАКАЗУЮ:

1. Затвердити Концепцію військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України, що додається.
2. Наказ розіслати до окремої військової частини.

Міністр оборони України

М.Б. ЄЖЕЛЬ

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
НАКАЗ

14.05.2012 м. КИЇВ № 319.

Про затвердження
Положення про клуби військових
частин Збройних Сил України

Зареєстровано	в
Міністерстві юстиції України	
28.05.2012 за № 842/21154	

Відповідно до Положення про Міністерство оборони України, затвердженого Указом Президента України від 6 квітня 2011 року № 406, та з метою впорядкування діяльності клубів військових частин, установ та військових навчальних закладів Збройних Сил України

НАКАЗУЮ:

1. Затвердити Положення про клуби військових частин Збройних Сил України, що додається.
2. Цей наказ набирає чинності з дня його офіційного опублікування.
3. Наказ розіслати до ок. частини.

Міністр оборони України Д.А.САЛАМАТІН

Міністра оборони України

НАКАЗ

“11” січня 2012 року м. Київ № 14

Про затвердження Програми військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України на 2012 – 2017 роки та Перспективного плану реалізації Програми військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України на 2012 – 2017 роки

З метою виховання в особового складу Збройних Сил України патріотизму і духовності, формування психологічних і військово-професійних якостей, необхідних для виконання завдань за призначенням,

НАКАЗУЮ:

1. Затвердити:

Програму військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України на 2012 – 2017 роки, що додається;

Перспективний план реалізації Програми військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України на 2012 – 2017 роки, що додається.

2. Наказ Міністра оборони України від 9 липня 2008 року № 340 “Про затвердження Програми військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України на 2008 – 2011 роки та Перспективного плану реалізації Програми військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України на 2008 – 2011 роки” визнати таким, що втратив чинність.

3. Наказ розіслати до окремої військової частини.

Міністр оборони України М.Б.ЄЖЕЛЬ

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ

НАКАЗ

26.12.2013м. КИЇВ916.

Про затвердження Положення про бібліотеки у Збройних Силах України та Інструкції про порядок вилучення і списання документів з фондів бібліотек у Збройних Силах України

Відповідно до Положення про Міністерство оборони України та Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України, затвердженого Указом Президента України від 06 квітня 2011 року № 406 (зі змінами), та з метою впорядкування діяльності бібліотек у Збройних Силах України, задоволення інформаційних, освітніх і культурних потреб військовослужбовців, членів їх сімей та працівників Збройних Сил України

НАКАЗУЮ:

1. Затвердити Положення про бібліотеки у Збройних Силах України, що додається.
2. Затвердити Інструкцію про порядок вилучення і списання документів з фондів бібліотек у Збройних Силах України, що додається.
3. Визнати таким, що втратив чинність, наказ Міністра оборони України від 01 липня 2002 року № 218 “Про затвердження Положення про бібліотеки у Збройних Силах України”.
4. Наказ розіслати згідно з розрахунком розсилки.

Міністр оборони України о/п П.В

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
НАКАЗ

14.05.2012 м. КИЇВ № 320 . .

Про затвердження
Типового положення про
будинки офіцерів Збройних Сил
України

Зареєстровано в
Міністерстві юстиції України
01.06.2012 за № 875/21187

Відповідно до Положення про Міністерство оборони України, затвердженого Указом Президента України від 6 квітня 2011 року № 406, та з метою впорядкування діяльності будинків офіцерів Збройних Сил України

НАКАЗУЮ:

1. Затвердити Типове положення про будинки офіцерів Збройних Сил України, що додається.
2. Наказ Міністра оборони України від 3 лютого 2007 року № 38 “Про затвердження Положення про будинки офіцерів Збройних Сил України” скасувати.
3. Цей наказ набирає чинності з дня його офіційного опублікування.
4. Наказ розіслати до окремої військової частини.

Міністр оборони України Д.А.САЛАМАТІН